

**RĪGAS PEDAGOĢIJAS UN IZGLĪTĪBAS VADĪBAS
AKADĒMIJA**

Pedagoģijas fakultāte
Kuldīgas nodaļa

INGA RĒDELE

Četrgadīgu bērnu vardarbības mazināšana sižetu lomū rotaļās

Bakalaura darbs

Darba vadītājs

Profesore

Dr. Paed

Maruta

Sīle

Akadēmiskais
amats

Grāds

Vārds

Uzvārds

Paraksts

Kuldīga
2011

Saturs

Anotācija latviešu valodā.....	3
Anotācija angļu valodā.....	4
Ievads.....	5
1. Psiholoģijas un pedagoģijas zinātnieku atziņas par vardarbību izraisošiem faktoriem.....	7
1.1. Termina skaidrojums psiholoģijā un pedagoģijā.....	7
1.2. Četrgadīgu bērnu attīstības raksturojums.....	20
1.3. Sižetu lomu rotaļas iespējas vardarbības mazināšanai.....	22
2. Pedagoģiskie nosacījumi vardarbības mazināšanai sižetu lomu rotaļās.....	32
2.1. Pedagoģisko paņēmienu izstrāde četrgadīgu bērnu vardarbības mazināšanai sižetu lomu rotaļās.....	32
2.2. Ieteikumi pirmsskolas izglītības iestāžu skolotājiem par vardarbības mazināšanas iespējām sižetu lomu rotaļās.....	45
Secinājumi.....	47
Literatūras un citu avotu saraksts.....	48
Pielikumi.....	51

Anotācija

Bakalaura darbs „Četrgadīgu bērnu vardarbības mazināšana sižetu lomu rotaļās” sastāv no satura rādītāja, anotācijas latviešu un angļu valodā, ievada, 2 daļām, 5 apakšnodaļām, 22 attēliem, 2 tabulām, secinājumiem, izmantotās literatūras un informācijas avotu saraksta, 15 pielikumiem. Darba apjoms 51 lapa.

Bakalaura darbā izmantoti 57 literatūras avoti, tai skaitā 2 ārzemju literatūras un 6 interneta resursu avoti.

Teorētiskajā daļā autore pēta D. Lieģenieces, A. Šponas, G. Svences, I. Aunītes, A. Plaudes, R. Ukstiņas un citu pedagogijas un psiholoģijas zinātnieku atziņas par vardarbības izpausmēm, cēloņiem un tās mījsakarībām.

Empīriskajā daļā autore analizē reālo situāciju pirmsskolā, veic pētījumu un rezultātu apkopojumu.

Lai sasniegtu izvirzīto mērķi, tiek izmantotas pētnieciskās metodes: teorētiskā – literatūras analīze: empīriskās metodes – novērojums, aptauja un pārrunas.

Pēc veiktā pētījuma autore secina, ja skolotājs centīsies vairāk radīt bērniem radošu, daudzveidīgu, fiziski un emocionāli attīstošu vidi un vairāk rotaļāsies kopā ar bērnu, atbalstīs viņu pirmsskolā, jo bērni būs drošāki, atsaucīgāki, atvērtāki pret vienaudžiem un arī pret pieaugušajiem. Bērniem veidosies labākas sadarbības prasmes vienam ar otru un mazāk iemeslu strīdiem. Viņi pirmsskolas izglītības iestādē jutīsies droši un gaidīti.

Pētījuma hipotēze – vardarbība četrgadīgiem bērniem pirmsskolas izglītības procesā mazināsies ja:

- Pirmsskolas izglītības skolotāji būs informēti par sociālo situāciju ģimenē,
- Tiks noskaidrotas pirmsskolas izglītības bērnu savstarpējās attiecības.

Pieņemtā hipotēze tika pārbaudīta un pierādīta daļēji, jo pilnīgai rezultātu sasniegšanai ir nepieciešams ilgāks laika periods.

Annotation

The title of the Bachelor's Paper is „The decreasing of violence during the subject role-plays among the children in the kindergarten who are four years old”

The Paper consists of the table of content, annotations in both languages- Latvian and English, an introduction and 5 subdivisions.

There are 22 pictures, 2 tables, conclusions, the list of different sources of the literature and 15 supplements.

The Bachelor's Paper consists of 51 pages. Besides that 57 sources of literature, 2 sources of foreign literature and 6 Internet resources have been researched working on the Paper.

In the theoretical part of the Paper the ideas of psychologists and educationalists such as D. Liegeniece, A. Spona, G. Svence, I. Aunite, A. Plaude, R. Ukstina have been searched and analysed. Conclusions are made on displays on violence, its causes and interaction.

In the empirical part of the Paper, the author analyses the real situation in the kindergarten and draw the conclusions.

To get a goal, different methods have been used. One of them- the analysis of theoretical material-literature. Besides that observation and discussion were also used in the process of writing this Paper.

To sum up, the author concludes if a teacher makes an attempt to create a suitable environment for children, plays together with them, children will become more opened, more courageous in relationships with the others in the group. They will feel safe and awaited.

The hypothesis the violence will be decreasing in the kindergartens, if the teachers are aware of social situations in the families of children they are educating, they know relationships among children in the group, was proved, but, unfortunately, partially verified. To verify that completely it takes and requires a longer period of time.

Ievads

Sabiedrības pienākums ir veidot tādu vidi Latvijā, kurā bērni justos saprasti, droši un mīlēti. Ļoti liela nozīme ir ģimenei, sabiedrībai, masu saziņas līdzekļiem, cilvēciskajam faktoram pirmsskolas izglītībā. Taču mūsdienu sabiedrībā aizvien aktuālāka kļūst problēma par vardarbību pret bērniem.

Tas, ka pret bērniem nedrīkst izturēties cietsirdīgi, nedrīkst viņus mocīt un fiziski sodīt, aizskart viņu cieņu un godu ir noteikts bērnu tiesību aizsardzības likumā 2. nod. 9. panta 2. punktā, kurš ir jāievēro visiem pieaugušajiem (www.likumi.lv).

Bērni ir sabiedrības atspulgs. Ir netaisnīgi bērnu vainot pie tā, ko patiesībā viņiem nodarījuši pieaugušie. Bērni taču nepiedzimst agresīvi, izlaisti, nepieklājīgi un zinādami rupjus lamuvārdus (Laila Rieksta Riekstiņa 2006).

Mūsdienās arvien aktuālāka kļūst problēma tieši par vardarbību televīzijā, datorā un arī mājās. Vardarbība visos vecumos un jau pirmsskolas vecuma bērnu starpā. Teorētiski tiek noteikti dažādi vardarbības veidi, bet nepietiek pētījumu - kā šie veidi izpaužas pirmsskolas vecumā un kādas ir tā mazināšanas iespējas.

Pirmsskolas izglītības skolotāji ne vienmēr ir informēti par situāciju bērna ģimenē, kura var mainīties katru nedēļu un pat dienu. Skolotājam vajadzētu būt ļoti uzmanīgam un vērtīgam, vajadzētu vērot bērnu savstarpējās attiecības un prast reaģēt uz to izmaiņām. Vislabāk bērnu savstarpējās attiecības var novērot tieši sižetu lomu rotaļās.

Atbilstoši bērna psihiskās attīstības līmenim, četrgadīgam bērnam vadošā darbība ir sižetiskās lomu rotaļas. Šajā vecumā tām vajadzētu pievērst vislielāko uzmanību.

Bērna personības attīstībā svarīgs struktūrelements ir bērna un pieaugušā saskarsme rotaļā. Tieši šī elementa neievērošana ir lielākā kļūda pirmsskolas skolotāju darbā. Skolotāji nepievērš pietiekošu uzmanību bērniem sižetu lomu rotaļu laikā.

Vardarbību bērnu savstarpējās attiecībās var mazināt ar pieaugušo iesaistīšanos sižetu lomu rotaļās, to organizēšanā un pilnveidošanā.

Pedagoģiskā pieredze apliecina, ka pirmsskolas izglītības skolotāji ne vienmēr ir informēti par izmaiņām bērnu ģimenēs, jo šī brīža sociālekonomiskā situācijā bērnu vecāki bieži dodas uz ārzemēm un bērns paliek vecvecāku ziņā. Tāpat vienmēr aktuāli ir būt informētam par to – vai bērna vecāki nav zaudējuši darbu. Visi šie apstākļi ietekmē attiecības un saskarsmi ģimenē, tāpēc ir nepieciešams radīt bērniem labvēlīgus apstākļus pirmsskolā, lai bērni tur justos droši un laimīgi.

Pētījuma objekts – sižetu lomu rotaļas .

Pētījuma priekšmets – četrgadīgu bērnu vardarbības mazināšanas iespējas sižetu lomu rotaļās

Pētījuma mērķis – pētīt četru līdz piecgadīgu bērnu vardarbības mazināšanas iespējas sižetu lomu rotaļās.

Pētījuma hipotēze – vardarbība četrgadīgiem bērniem pirmsskolas izglītības procesā mazināsies ja:

- Pirmsskolas izglītības skolotāji būs informēti par sociālo situāciju ģimenē,
- Tiks noskaidrotas pirmsskolas izglītības bērnu savstarpējās attiecības.

Pētījuma uzdevumi :

- 1) Analizēt pedagoģijas un psiholoģijas zinātnieku atziņas par vardarbību.
- 2) Raksturot vardarbības izpausmes no četriem līdz piecgadīgiem bērniem.
- 3) Veikt pedagoģisko vērojumu vardarbības izpausmju konstatācijai.
- 4) Izstrādāt ieteikumus pirmsskolas izglītības skolotājiem vardarbības mazināšanai sižetu lomu rotaļās.

Pētījuma metodes:

Teorētiskās - literatūras analīze;

Empīriskās – novērojums, aptauja un pārrunas;

Pētījuma bāze - x pirmsskolas izglītības iestāde

Pētījumā aptverti – 4 ģimenes no X pirmsskolas izglītības iestādes, 4 četrgadīgi un piecgadīgi bērni, 10 skolotājas un 5 skolotāju palīdzes.

Pētījuma struktūra – ievads, divas daļas, secinājumi, literatūras un citu avotu saraksts, pielikumi.

1. Psiholoģijas un pedagoģijas zinātnieku atziņas par vardarbību izraisošiem faktoriem

1. 1. Termina skaidrojums psiholoģijā un pedagoģijā

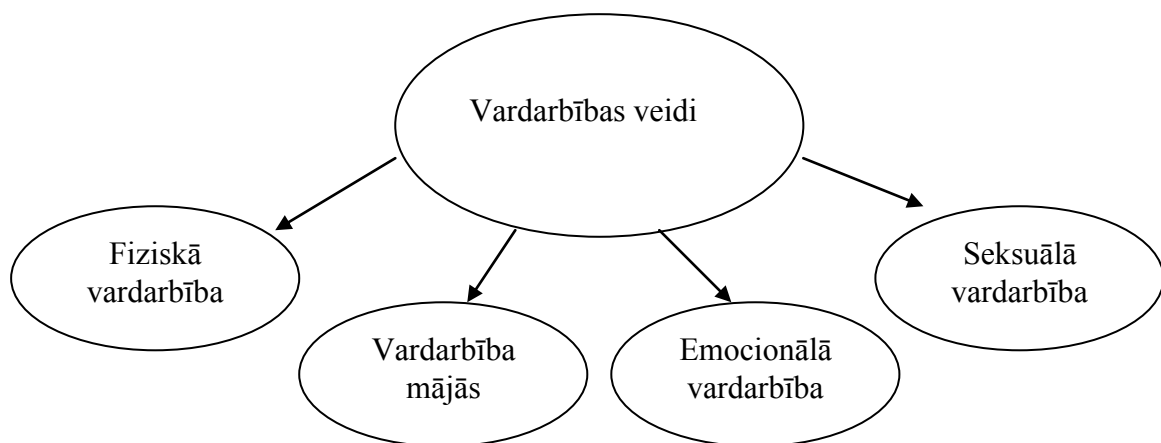
Pētījuma teorētisko bāzi veido psihologu – A. Šponas, R. Špalleka, I. Aunītes un R. Kempbela atziņas, pedagoģu – N. L. Geidzsa, A. Berlinera un D. Dzinteres teorijas un T. Pečērņikovas, Dž. Greja, A. Šponas un V. Zelmeņa koncepcijas.

Pētījuma atslēgas vārdu skaidrojumam pedagoģijas un psiholoģijas zinātnieku pētījumos 21.gadsimtā tiek pievērsta īpaša uzmanība.

„Vardarbība – cita cilvēka apzināta piespiešana darīt nepieņemamo un nepatīkamo (piespiešana pakļauties). Rietumvalstīs likumdošanā gandrīz visas vardarbības formas ir aizliegtas. Latvijas likumdošanā tikai ekstremālās fiziskās un seksuālās vardarbības formas ir pretlikumīgas” (Psiholoģijas vārdnīca, 1999, 150).

Četrgadīgu bērnu vardarbības izpausmes veidi (skat. 1. attēlu)

1. attēls. Vardarbības veidi (Autore Rēdele).

Fiziskā vardarbība – fiziskā spēka vai tehniskā ieroča draudi citiem cilvēkiem, sākot no traumas nodarīšanas iespēju demonstrēšanas līdz miesas bojājumiem un fiziskai iznīcināšanai (Psiholoģijas vārdnīca 1999, 150).

Fiziskā vardarbība pret bērnu visbiežāk ir ar redzamām sekām. Bērns tiek fiziski ievainots, sitot ar rokām, siksnu vai dažādiem priekšmetiem, kniebjot, purinot u.c. veidos. Pazīmes, kā atpazīt cietušo ir, ka bērns ir piesardzīgs, uzmanīgs pret pieaugušajiem vai vienaudžiem, vai arī pret kādu konkrētu cilvēku. Izvairās no fiziska kontakta ar citiem, ir pārāk noslēgts vai agresīvs. Dažkārt bērns izjūt dažāda veida bailes, ievaino sevi, ir ilgstoši nomākts (www.calis.lv 28.02.2009).

Psiholoģijas zinātnieku atziņas par fizisko vardarbību

Kopš 2004. gada Latvijas valsts ir uzņemta Eiropas Savienībā un jau vairāk kā divus gadus ir pilntiesīga tās locekle. Kā uzskata A. Špona: "Vērtību prioritāte nav viss tauta, nācija, rase, valsts, reliģija vai ideja, bet indivīds" (Špona, 2006, 11).

Daudzi vecāki ir zaudējuši darbu, tādēļ kļūst nervozi un neapmierināti ar dzīvi. Un savu slikto garastāvokli bieži vien neprot savaldīt un izgāž to uz bērna. Bieži vien soda par pavisam nenozīmīgām lietām, bet der atcerēties, ka ja vecāki izmanto miesas sodu, viņi apliecina, ka ar agresīvu rīcību var risināt sarežģījumus (Špona, 2006, 36).

Ja agresivitāte sāk izpausties ārpus ģimenes, bērna rīcība var kļūt huligāniska un vardarbība var izvērsties par dzīvesveidu. „Vairums vecāku audzina savus bērnus tā, kā paši ir audzināti” (Špalleka 2002, 193).

Bērnībā pārciestās sāpes, dusmas un bēdas, iespējams, aizmirstas, taču to pēdas paliek psihē, līdz šie bērni paši kļūst par vecākiem, un tad viņi sāpina un pazemo savus bērnus. Tādu rīcību viņi attaisno ar pārliecību, ka viņiem līdzīga apiešanās neko ļaunu nav nodarījusi, un noliedz pārciesto pazemojumu un sāpju ietekmi uz visu dzīvi (Kājiņa, Aunīte 2006, 76).

Neviens nekad un nekur mums nav mācījis, kā kļūt par labiem vecākiem. Mēs savus bērnus audzinām bez jebkādiem stingri izstrādātiem standartiem. Un, ja kādam veicas, tad tas tiek uzskatīts par vistīrāko nejaušību. Bērna audzināšana ir sarežģīts un riskants pasākums, kas vairumam vecāku šodien sagādā milzīgas grūtības (Kempbels 1998, 4; 5).

Vispirms bērns pazīst un mīl tikai pats sevi. Viņš neizprot citu vajadzības. Šis mācību process ir grūts un tā apguvei dažkārt ir nepieciešams arī sods. Bērnu sišana nekad nav vajadzīga un kā audzināšanas līdzeklis ir noraidāma, jo tā tikai pazemo bērnu, neviens viņā labā atziņu un izraisa agresīvu pretdarbību. Pērtie bērni vēlāk lielākoties kļūst par agresīviem pieaugušiem. Vecāki, sitot savu bērnu, izpauž paši savu bezpalīdzību (Vikofs, Anela 1998, 11).

Sodi nedrīkst bērnu pazemot. Bērnam jūtams sods ir aizliegums vienu pēcpusdienu braukt ar riteni, spēlēt tenisu, iet ārā vai uz kino, skatīties televizoru, apmeklēt draugus, radus, vecvecākus.

Bērns būs saniknots, ka nedrīkst skatīties televizoru, braukt ar riteni, kādu apciemot, ka viņam vajadzēs rotaļāties telpās. Viņš izjūt dusmas pret saviem vecākiem un tajā pat laikā saprot soda cēloni. Šādā veidā sods bērnu nepazemo, jo, atņemot bērnam patīkamās izpriecas, tomēr netiek skartas viņa jūtas (Špalleka 2002, 93).

R. Kempbels ir secinājis, ka fizisks sods bērņā izraisa sāpes, dusmas un aizvainojumu, kuru viņš neaizmirsīs un saviem vecākiem nekad nepiedos. Un, ka vissvarīgākās attiecības ģimenē ir laulāto attiecības. Tās ir pamata attiecības, kuras nosaka bērnu un vecāku saskarsmi. No ģimenes saišu stipruma lielā mērā atkarīgas bērnu un vecāku attiecības un pašu bērnu drošība (Kempbels 1998, 11 ;18).

Pazemojums ir tāda rīcība vai vārdi, kas sāpīgi aizskar citas personas pašnovērtējumu un dvēseles stāvokli. Daudziem vecākiem, kas savas audzināšanas metodes uzskata par modernām, vēl tagad bērna pazemošana ir ikdienas parādība. Bērnam pazemojums ir daudz ļaunāks par skaļu uzkliezienu vai to, ka vecāki „palaiž” rokas. Pazemojums ieēdas dziļi bērna dvēselē, iznīcina bērna pašnovērtējumu un iespaido rīcību pat tad, kad viņš nonācis pieaugušo kārtā (Špalleka 2002, 96).

J. Korčaks : „Par ko biežāk sit bērnus. Par rīcību, kas var ļauni ietekmēt nākotni, aptraipīt, izkropļot viņa dvēseli. Bērnu visbiežāk dunkā, sit un per sliktā noskaņojumā vai tad, kad viņš radījis materiālus zaudējumus”(Korčaks 1986, 28).

Nereti bērnam, kurš visu laiku ar pastāvīgu fizisko sodu palīdzību ir turēts stingrā paklausībā, vēlākajos gados uzvedībā parādās tāda iezīme kā „mūžīgais protests”. Izjutis negatīvus pārdzīvojumus, sarūgtinājumu, naidu un bailes nežēlīgo sodu laikā, bērns cenšas šīs emocijas it kā „pārnest” uz pašiem vecākiem. Bērns sāk pretoties visam, kas agrāk bija viņa dzīves neatņemama sastāvdaļa, nonāk pretrunā ne tikai ar vecākiem, bet arī ar visu ģimenes dzīvesveidu. Vecāki kļūst bērnam, kā mēdz teikt psihologi, par negatīvo modeli. Ja bērns par sliktu uzvedību nepārtraukti saņem plaukas, viņa morālā attīstība paliek zemākajā līmenī – viņš tikai baidās no soda, nevis dara to, kas ir labi un pareizi (Vikofs, Anela 1998, 11).

Bērnus bieži vien soda, lai audzināšana kļūtu daudz vieglāka un vecākiem aiztaupītos daudz nepatīkšanu, ja vecāki atteiktos no augstajiem audzināšanas ideāliem- tādiem kā pieklājība, tīrība, centība, noteiktība, pareiza uzvedība pie galda (Špalleka 2002, 94).

Vardarbība mājās – bērnu vecāku cilvēku, un pārējo mājas iemītnieku aizskaršanu, ko veic kāds no ģimenes locekļiem vai kopā dzīvojošiem cilvēkiem. Vardarbība mājās attiecas arī uz gadījumiem, kad indivīda īpašumu, veselību un dzīvību tīši apdraud vai bojā kāds no ģimenes locekļiem. Parasti vardarbība mājās izpaužas kā neadekvāts konfliktu atrisināšanas līdzeklis. Visbiežāk tas atgādina emocionālo vardarbību (Psihologijas vārdnīca 1999, 150)

(skat. Pielikumu nr. 11;12).

Emocionālā vardarbība – cilvēka pašcieņas aizskaršana, sākot no ignorēšanas un ņirgāšanās līdz ilgstošai dabisko tiesību atņemšanai. Vardarbība, kas vērsta pret bērniem, izraisa vislielākās negatīvās sekas, palielinot agresivitāti pret sevi un / vai pret citiem. Psiholoģiskie pētījumi rāda, ka vardarbība ar ļoti lielu varbūtību atkārtojas nākamās paaudzes ģimenēs (Psiholoģijas vārdnīca 1999, 150).

Emocionālā vardarbība bērnam izpaužas veidā, kad bērns ilgā laika periodā un regulāri tiek pakļauts uzvedībai, kas aizskar viņa pašcieņu, kā arī kavē psiholoģisko attīstību. Emocionālā vardarbība ir grūtāk pierādāma un var izpausties kā atstumšana vai ignorēšana, kas ietver arī atstāšanu novārtā. Šī vardarbība var būt arī vārdiska, piemēram, lamāšanās, draudi, kritizēšana, ņirgāšanās. Šo vardarbību ir grūtāk atklāt un tā rada nopietnas sekas bērna psiholoģiskajā attīstībā (www.calis.lv 28.02.2009).

Paši dārgākie un mīļākie cilvēki bērnam ir viņa vecāki. Vajadzība pēc vecāku mīlestības ir ne tikai vispēcīgākā, bet arī visilgstošākā vajadzība (Spivakovska 1989, 4).

Tradicionālās audzināšanas paņēmieni un agrākā pieeja mūsdienu bērniem nav piemērota. Šodien bērni ir citādi. Viņi ir ciešāk saistīti ar savām izjūtām, tāpēc pašapzinīgāki. Līdz ar pašapziņas izmaiņām, mainās arī viņu vajadzības. Katra paaudze, lai risinātu iepriekšējās problēmas, veicina progresu, taču, šo soli sperot, rodas jaunas grūtības (Grejs 2001, 51).

Pie emocionālās vardarbības var pieskaitīt ļoti izplatīto sodīšanas veidu ģimenē tā saukto separatīvo sodu. Tie ir sodi, kas saistīti ar vecāku mīlestības daļēju atraušanos bērnam. Šāds ietekmēšanas veids stipri ietekmē bērnu, tāpēc to vajag izmantot ļoti piesardzīgi. Dažreiz tas var būt visai noderīgs, bet bieži vien var arī izraisīt nopietnas problēmas gan bērniem, gan pieaugušajiem (Spivakovska 1989, 98).

Psiholoģijas zinātnieku atziņas par emocionālo vardarbību:

Dž. Vikofa un B. Anelas nodoms ir parādīt, ka vecākiem uz disciplīnas pārkāpumiem jāreaģē mierīgi, izturēti un efektīvi, bez uzklīdzieniem un pļaukām.

Mēs vēlamies, lai vecāki kļūtu par „disciplinētiem vecākiem” un būtu savas rīcības noteicēji visās situācijās neatkarīgi no bērnu uzvedības. Uzklīdzieni nelīdz. Bargs sods bieži vien rada jaunas problēmas, nevis to risinājumu (Vikofs, Anela 1998, 5;10).

R. Kempbels uzskata, ka ja bērns apkārtējo pasauli redz noraidošu, ļaunu un naidīgu, tad tas, ko es uzskatu par bērna lielāko ienaidnieku – nemiers, kaitēs arī viņa valodai, uzvedībai, spējām mācīties un kontaktēties ar citiem cilvēkiem, jo bērns ir ne tikai pārjūtīgs, bet arī viegli ievainojams (Kempbels 1998, 30).

Seksuālā vardarbība (seksuālā izmantošana) – cita cilvēka iesaistīšana seksuālajā darbībā pret viņa vēlēšanos (pornogrāfija, izvarošana). Atšķirībā no Latvijas Rietumeiropas un Ziemeļamerikas valstīs pēc likumdošanas par seksuālo vardarbību tiek uzskatīta un aizliegta ne tikai izvarošana, bet arī seksuāla akta vai dzimumorgānu demonstrācija un arī bērnu iesaistīšana citu formu seksuālajā mijiedarbībā (ieskaitot erogēno zonu mīlināšanu) (Psiholoģijas vārdnīca 1999, 150).

Kā arī: seksuālās vardarbības gadījumos bērns tiek izmantots seksuālos kontaktos vai iesaistīts dažādās nodarbēs, lai pieaugušais saņemtu seksuālu apmierinājumu. Pazīmes, kā atpazīt cietušo, ir izteikta seksuālā uzvedība attiecībās ar citiem, garstāvokļa maiņas, slāpināšana biksēs, īkšķa sūkāšana jeb regresija, emocionālas problēmas, piemēram, bailes, vainas izjūta, domas par nāvi. Var arī būt grūtības mācībās, izvairīšanās no sociāliem kontaktiem. Seksuālajās attiecībās cietušie iesaistās pāragri, kad var novērot arī izteiktu seksuālo uzvedību vai, gluži pretēji, seksuālā attīstība var aizkavēties (www.calis.lv 28.02.2009).

Psiholoģijas zinātnieku atziņas par seksuālo vardarbību

P. Kolmena veiktā statistika liecina, ka: „Tāda vai citāda veida seksuālai vardarbībai tiek pakļauti divpadsmit līdz divdesmit pieci procenti no visu bērnu kopskaita. Turklāt meitenēm ar ļaunprātīgu seksuālo izmantošanu sastapties nākas biežāk nekā zēniem” (Kolmens 1998, 432).

H. Smita atzīst, ka bērns, kurš ir seksuāli izmantots bieži domā, ka tas, kas notiek, ir normāli, un, iespējams, priecājas par tuvību ar pieaugušo, par dāvanām, ko tādēļ saņem, un par pārākuma apziņu, ko sniedz seksuālo noslēpumu zināšana. Bērnam rodas daudz spēcīgākas emocijas – izolācijas un vainas apziņa; viņš, iespējams, jūtas ne tāds kā citi vai aptraipījies vai arī vēlas, lai seksuālās attiecības ar pieaugušo beigtos. Ļoti daudzi bērni jūt bailes un cieš, un, tāpat kā bērni, kurus nomoka citāda veida varmācība, viņi uzskata, ka ir slikti un atbildīgi par to, kas notiek (Smita 2001, 163).

Bieži, kas liecina, ka bērns ticis seksuāli izmantots, ir viņa uzvedība. Ir grūtāk pamanīt, vai bērnam ir slikti sapņi vai pašnāvības domas, taču izmaiņas uzvedībā var novērot diezgan viegli. Piemēram, gulētiešanas ieradumu izmaiņas, neizprotamas bailes, apetītes izmaiņas, pārlietu agresīva vai pasīva uzvedība (Skola visiem 2002, 371).

Padomi kā rīkoties, ja esat atklājis, ka bērns ticis seksuāli izmantots:

Parasti bērni nevēlas runāt par piedzīvoto vardarbību. Bieži vien uz tiešiem jautājumiem viņi atbild noliedzoši. Reizēm bērni noliedz pieaugušā izteiktās aizdomas.

Atsevišķos gadījumos ir tieši otrādi – pieaugušais, uzsākot sarunu par saviem novērojumiem un bažām par redzēto, palīdz bērnam runāt par saviem pārdzīvojumiem. Dažreiz bērns neizstāsta visu notikušo pirmajā sarunas reizē, bet katrā nākamajā reizē pastāsta ko jaunu. Tā ir ļoti augsta uzticēšanās pakāpe, ja bērns izvēlas jūs, lai izstāstītu pārdzīvoto (Skola visiem 2002, 371).

Psihologi aktualizē - Atbalstiet bērnus! Uzklusiet viņus! Dariet tā, lai bērns zina, ka Jūs esat gatavs viņu uzklusēt jebkurā laikā! Jautājiet, kas atgadījies, taču nedariet to pārāk aktīvi, - neizrādiet spiedienu! Runājiet ar bērnu mierīgā, drošā vietā, kur neviens netraucē! Atļaujiet bērnam stāstīt, kas noticis, ar viņa paša vārdiem, neuzsverot detaļas! Tā nav bērna „intervija”. Detalizētāka iztaujāšana, lai paliek speciālist ziņā. Ticiet bērnam! Akceptējiet, pieņemiet bērna stāstījumu pat tad, ja tam ir grūti noticēt, atpazīt uzbrucēju, ka tas ir seksuāls uzbrukums! Bērnam jājūtas labi. Saglabājiet mieru, apvaldiet savas emocijas! Jūs varat sajūst dusmas, tas ir dabīgi, taču jāapvalda tās, lai nenobiedētu bērnu. Ja cietis ir jūsu pašu bērns, vai arī ja uzbrucējs ir jūsu ģimenes loceklis, jūsu reakcija būs ļoti emocionāla (Vardarbība pret bērnu 1997, 3; 13;).

A. Soltere uzskata, ka tieši vīrieši visbiežāk seksuāli izmanto bērnus. Mēs zinām tikai to, ka ir viena daļa bērnu pavadinātāju, kuri uzmācas bērniem vienkārši tāpēc, ka jūt seksuālu tieksmi pēc viņiem, un ir citi varmākas, kuri uzbrūk bērniem, jo ir antisociāli vai pat psihopātiski un uzskata, ka drīkst darīt visu, ko vēlas. Ir vēl citi, kuri izmanto bērnus, lai saņemtu nepieciešamo tuvības devu, ko savas pārmērīgās kautrības vai neprasmes pēc nespēj gūt no pieaugušajiem. Un ir arī tādi, kurus uz bērnu izmantošanu mudina citi, mums galīgi nesaprotami iemesli. Visi šie vīrieši – jo pa lielākai daļai tie ir vīrieši (un arī šiem apstākļiem pagaidām nav skaidrojuma) – ir mūsu sabiedrības daļa; tādi var būt mūsu draugu lokā, vēl ļaunāk, starp mūsu radniekiem. Daži no viņiem ir ārsti un juristi, bet daži – zinātnieki, kas publicē pētījumus. Neviens nezina visas iespējas, kā viņus savaldīt, nedz arī to, kāpēc viņi rīkojas tā, kā rīkojas (Soltere 2007, 84; 85).

Bērna pamešana novārtā:

Joprojām liela daļa cilvēku nespēj saprast to, ka atbildība par cilvēku, par bērnu, par jaundzimušo nav tikai ārstam, bet vecāki paši ir atbildīgi, lai bērns būtu pareizi un laikus pabarots. Ja agrāk iecirkņa ārsts pie jaundzimušajiem nāca gandrīz vai katru dienu, tad šobrīd vecākiem pašiem ir jāuzņemas daudz lielāka atbildība.

Par vēl vienu lielu problēmu tiek uzskatīta vecāku nevaļa, kas arī iespaido gan bērnu uzvedību, rakstura veidošanos un intereses, gan arī bērnu veselību.

Šos vecākus iedala divās daļās: vieni, kas ir bez darba un tāpēc nespēj savus bērnus nodrošināt ar nepieciešamo pārtiku, medikamentiem, un nereti šiem cilvēkiem arī daudz neinteresē, ko viņu bērns dara un ar ko nodarbojas. Otra grupa ir tādi strādājošie, kas savā darbā ir tik aizņemti, ka dienas laikā nereti ar saviem bērniem pat netiekas. Līdz ar to vecāki nespēj uzraudzīt, vai bērns ir normāli paēdis, bet, ja bērns ir slims un viņam ir jālieto zāles, nespēj arī nodrošināt, lai bērns nepieciešamo saņemtu.

A. Plaude uzskata, ka par novārtā atstātu bērnu liecina šādas pazīmes:

- Bērns ir ļoti kārs uz ēdienu, burtiski izrauj to no rokām, ja piedāvā;
 - Bērns ir pasīvs, bieži ļoti noguris, miegains;
 - Bērnam ir netīras, nevīžīgas drēbes un citas mantas;
 - Bērns ir noslēgts, nevēlas kontaktēties ar vienaudžiem;
 - Bērna vecumam neatbilstošs svars (pārāk mazs);
 - Bērns izpilda ritmiskas, kustības (piemēram, šūpojas, vienmuļi kaut ko aizdomājies kludzina);
 - Uz bērna ķermeņa bieži redzamas „sadzīviskas” traumas;
 - Bērnam raksturīga ļoti stipra vēlme tuvināties kādam pieaugušajam, gatavība sekot jebkuram tā aicinājumam, vēlēšanās pievērst sev pieaugušā uzmanību;
 - Bērnam vērojama attīstības aizture (piemēram, runas, motorā aizture)
- (Plaude 2004, 9).

Psihologijas zinātnieku atziņas par bērna pamešana novārtā:

Mātēm, kuras dažādu iemeslu pēc strādā ārpus mājas, jāatstāj pirmsskolas vecuma bērni mājās vieni – bieži uz vairākām stundām. Citi bērni, gaidot mātes atgriešanos no darba, spēlējas pagalmā bez uzraudzības. Lai gan līdzjūtību izraisa šo māšu bēdīgā situācija, jāatzīst, ka viņas šo jautājumu risina par ļaunu savu bērnu emocionālajām vajadzībām. Bērna bailes no ilgajām vienatnes stundām neviens, diemžēl neņem vērā.

Tādās reizēs bērni mēģina rast mierinājumu vai paust dusmas, aizskarot dzimumorgānus; bērni kļūst miegaini un depresīvi – jo viņi aptver, ka viņu protesta un izmisuma pilnās raudas tukšajā mājā neviens nedzird. Nav iespējams samierināties ar risinājumu, kas nodara emocionālu kaitējumu bērnam (H. Smita 2001, 139).

Latvijas likumdošana par vardarbību uz ekrāna:

Mēs nedrīkstam noņemt atbildību pirmkārt no vecāku pleciem, kas saskaņā ar visiem likumdošanas aktiem visbiežāk atbild par saviem bērniem; nav tāda likuma, kas pasargātu bērnu no visām nelaimēm.

Bērnu aizsardzības likuma 6. panta 2 punktā teikts: „Ka visām darbībām attiecībā uz bērnu neatkarīgi no tā, vai tās veic valsts vai pašvaldību institūcijas, sabiedriskās organizācijas vai citas fiziskās un juridiskās personas, kā arī tiesas un citas tiesībaizsardzības iestādes, prioritāri ir jānodrošina bērna tiesības un intereses” (www.likumi.lv).

Kā svarīgāko varētu minēt Bērnu tiesību aizsardzības likuma 50. panta 1. un 2. daļu, kas noteic: ”Ka aizliegts bērnam demonstrēt, pārdot, dāvināt, izīrēt un propagandēt rotaļlietas un videoierakstus, laikrakstus, žurnālus un cita veida publikācijas, kuros propagandēta cietsirdīga uzvedība, vardarbība, erotika, pornogrāfija un kuri rada draudus bērna garīgajai attīstībai” (www.likumi.lv).

Dž. Grejs novērojis, ka tomēr daudzi no tiem pašiem, kas klaigā pat TV redzamo vardarbību, pēc brīža paši draud saviem bērniem ar nežēlīgiem sodiem. Taču zināmā mērā viņiem ir taisnība – vardarbība televīzijas pārraidēs un filmās tiešām ietekmē mūsu bērnus, tomēr spriedums par televīziju nav īsti pareizs – daudz lielāka nozīme ir vecākiem, viņu uzskatiem par audzināšanu un to praktiskajam lietojumam (Grejs 2001, 57).

To bērniem un vecākiem derētu zināt, lai pasargātos no vardarbības:

Visi bērni piedzimst nevainīgi un labi. Šajā ziņā viņi ir no debesīm. Ikviens bērns jau ir unikāls un īpašs; viņi ierodas pasaulē ar savu sevišķo būtību. Ābola sēkliņa dabiskā veidā pārtop par ābeli, tā nevar ražot bumbierus vai apelsīnus. Mūsu, vecāku, svarīgākais uzdevums ir novērtēt, godāt un lolot bērna dabisko un neatkārtojamo augšanas procesu. Mums nav jācenšas veidot bērnu tā, kā esam iztēlojušies, tomēr esam atbildīgi par vieda atbalsta sniegšanu viņa individuālo spēju un domu atraisīšanā (Grejs2001, 33).

Vecākiem vajadzētu zināt:

- Kur atrodas jūsu bērns, un ar ko kopā.
- Uzmanīgi uzklausiet, ko stāsta bērns par auklītēm, audzinātājiem vai citiem cilvēkiem, kuri ir atbildīgi par viņu.
- Esiet piesardzīgi attiecībā pret vecākiem bērniem vai pieaugušajiem, kuri velta neparasti daudz uzmanības jūsu bērnam.
- Nepalaidiet garām nepamanītas izmaiņas bērna uzvedībā! Atrodiet laiku, lai uzdotu bērnam jautājumu un aprunātos ar viņu mierīgā un atbalstošā (labvēlīgā) atmosfērā.
- Uzmanīgi izvērtējiet bērna aprūpētājus (auklīte, audzinātāja, skolotāja u.c.); paļaujieties uz savu intuīciju vai „sesto prātu” (Vardarbība pret bērnu1997, 15).

Dž. Vikofs atzīst, ka saņēmis plauku, bērns pirmo reizi mūžā iepazīst vardarbību. Bērni mācās uzvesties vardarbīgi, vērojot vecāku paraugu. Nav iespējams attaisnot aizliegumu 'nesit' , ja vecāki ar sitienu sadod bērnam par sitienu.

Bērni pasauli skata ļoti konkrēti, tāpēc bērns, kurš redz, ka pieaugušais drīkst sist bērnu, iedomāsies, ka arī viņam ļauts sist otru bērnu vai pieaugušo. Sitiens izraisa sitienu, dusmas, tieksmi atmaksāt, kā arī noārda vecāku un bērnu savstarpējo sapratni (Vikofs, Anela 1998, 11).

Dž. Grejs aktualizē piecus svarīgus principus, kas palīdzēs jūsu bērniem rast spēku stāties pretī dzīves grūtībām un attīstīt visu savu iekšējo potenciālu:

1. Tu vari būt atšķirīgs.

Katrs bērns ir unikāls, katram ir savas īpašās dotības, pārbaudījumi un vajadzības. Vecāku uzdevums ir spēt saskatīt šīs īpašās vajadzības un palīdzēt bērnam.

2. Tu vari kļūdīties.

Kļūdas ir dabiskas un normālas, bez tām neiztikt. Bērni galvenokārt mācās no piemēriem, tāpēc vecāki šo principu vislabāk var iemācīt, pārliecinoties, ka atzīst paši savas kļūdas.

3. Tu vari paust negatīvas emocijas.

Pie negatīvām emocijām pieskaitāmas dusmas, skumjas, bailes, bēdas, vilšanās, apmulsums, skaudība, aizvainojums, nedrošība un kauns; tās ne tikai ir dabiskas un normālas, bet arī ieņem svarīgu vietu augšanas procesā. Par tām nekad nav jākaunas, tām jāļauj izpausties.

4. Tu vari gribēt vēl.

Bērniem parasti liek saprast, ka viņi ir slikti, egoistiski vai izlutināti, ja grib vēl kaut ko vai arī, kāroto nedabūjuši, izrāda savu neapmierinātību. Bērni nezina, cik daudz var atļauties prasīt, un mēs to nemaz nevaram no viņa gaidīt – pat mēs, pieaugušie, ne vienmēr apjaušam, cik daudz drīkstam prasīt, lai neliktos nepieklājīgi, pārāk prasīgi vai nepateicīgi. Ja pat pieaugušajiem tas nav viegli, mēs nevaram cerēt, ka to apzināsies bērns.

5. Tu vari teikt „Nē”.

Ļaujot bērniem teikt „Nē”, viņiem paveras iespēja izpaust savas izjūtas, apjaust, ko īsti viņi vēlas, un tad mēģināt pārliecināt. Lai arī bērniem ir ļauts teikt „nē”, tas nenozīmē, ka notiks pēc viņu prāta. Tiks uzklausītas bērna izjūtas un vēlēšanās, un tas vien nereti vairo viņu atsaucību (Grejs2001, 38 -43).

R. Kempbels iesaka, ka vajadzētu padomāt kā apliecināt bērnam mīlestību. Kā atceraties, bērni ir emocionālas būtnes, viņi arī sazinās emociju līmenī. Turklāt bērni savas jūtas pārraida ar savu uzvedību (un, jo jaunāki, jo izteiktāk). Nav grūti pateikt, kā bērns jūtas un kāds ir viņa garastāvoklis, - tas redzams, tikai viņu pavērojot.

Līdzīga spēja noteikt mūsu garstāvokli pēc uzvedības piemīt bērniem, ko vairums, kļūstot pieauguši, zaudē (Kempbels1998, 34).

R. Kempbels atzīst, ka acu un roku kontakts reti prasa īpašu piepūli vai uzpurēšanos. Ar nedalīto uzmanību ir citādāk, Tā prasa zināmu laiku, nereti pat ļoti ilgstoši. Tas nozīmē, ka vecākiem dažreiz nākas atteikties no viena otra pasākuma, kurā tie labprāt piedalītos. Mīloši vecāki zina, ka bieži vien bērnam viņu uzmanība nepieciešama tieši tādā brīdī, kad pašiem vismazāk iespēju to izdarīt. Tā ļauj mazajam just, ka viņš saviem vecākiem ir visdārgākais pasaulē (Kempbels 1998, 56).

„Bērnam jājūt, ka jūs ieklausāties viņos, tāpat kā viņi uzklausā jūs”
(Grejs 2001, 79).

P. Kolmens uzskata, ka ļaunprātīga bērnu seksuāla izmantošana mūsu sabiedrībā ir visai izplatīta parādība, tad vecāku pienākums ir pastāstīt bērniem par šo problēmu sīkāk. Vēl jo vairāk tāpēc, ka to mēdz piekopt nevis svešinieki, bet gan cilvēki, kurus bērns ļoti labi pazīst.

Tūlīt pēc pārdzīvotā vecāku attieksmei pret bērnu vajadzētu būt saudzīgai un iedrošinošai. Bērnam nepieciešama pārliecība, ka ar laiku viņš jutīsies labāk, ka vecāku mīlestība nav gājusi mazumā, ka bērns ne pie kā nav vainīgs un ka viņš tāpēc nav kļuvis sliktāks
(Kolmens 2004, 433; 440).

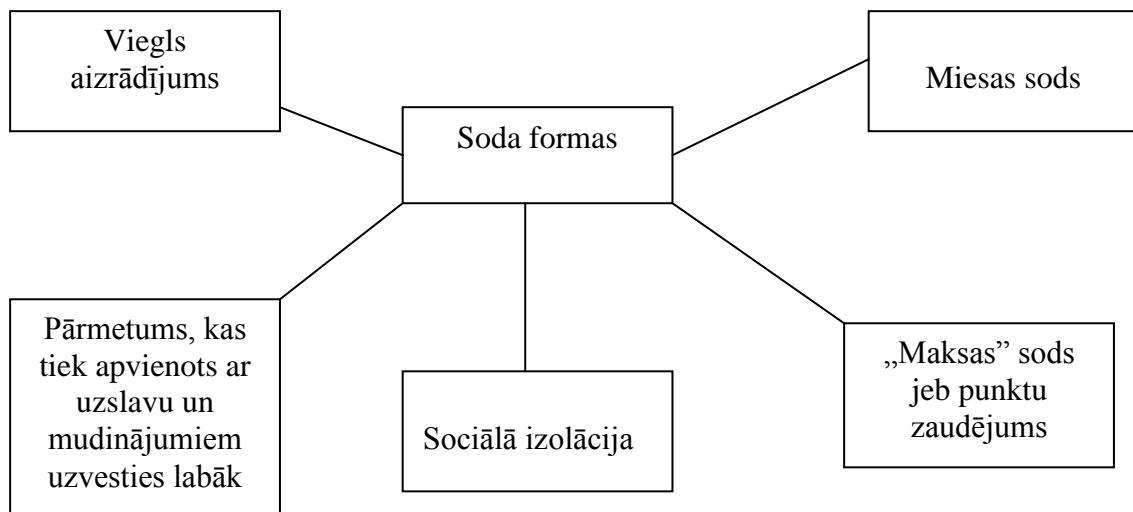
Bērnam vajadzētu mācīt ko drīkst, ko nedrīkst darīt, ar kādiem cilvēkiem nedrīkst iesaistīties sarunā, vai ko darīt ja pamana ko nelāgu, nepatīkamu, vai ko drīkst, vai precīzāk, nedrīkst stāstīt svešiem vai mazpazīstamiem cilvēkiem (skat. Pielikumu nr. 1-10).

Pedagoģijā izplatītākais termins ko pielieto saistībā ar vardarbību ir reakcija uz vardarbību – sods.

Sods – sodam jābūt pēdējam līdzeklim – tas piemērojams vienīgi tad, kad esat izmēģinājuši visas citas iespējas un neesat spējuši mazināt nevēlamo uzvedību līdz līmenim, kurā iespējama efektīva mācīšanās.

Sodam var būt dažādas formas (skat. 2. attēlā).

2. attēls. Soda formas (Geidžs, Berliners, 1999, 223).

Psiholoģijā termins „sods” tiek skaidrots šādi – sociālas normas, noteikuma vai saskaņota līguma pārkāpšanas nosodīšana, kas saistīta ar konkrētu uzvedības novērtējumu. Sods ir uzskatāms par taisnīgu, ja tas atbilst pārkāpuma lielumam. Pēc garīgām vērtībām, pārkāpuma nožēlošana ir stiprākais sods. Audzināšanā un mācīšanā sods var būt efektīvs tikai tad, ja nosodītais pats atzīst ne tikai savu vainu, bet arī soda nopelnīšanu (Psiholoģijas vārdnīca 1999, 137).

Daudzās Eiropas valstīs pašlaik ir aizliegts fiziski sodīt bērnus, lai gan britu pārvalde saņēma vairākus iesniegumus ar lūgumu šādu likumu nepieņemt, tomēr uzvarēja dažādu labdarību apvienības un izcīnīja fiziskā soda aizliegšanu ar likumu (ephost@epnet.com 07.05.2009).

Tomēr Kenijā miesas sods vēl joprojām ir, lai gan tas ir pretrunā ar citu valstu likumiem (hrw.org/legety/reports/2001/children/ 07.05.2009).

Sodiem viennozīmīgi ir arī slikta iedarbība. Ja pārāk bieži bērnu soda, ja uz viņu kliedz, bērņā attīstās agresivitāte, vēlāk viņš tāpat sodīs citus. Bērns var sākt vairīties no cilvēka, kurš viņu pārāk stingri un bieži soda (Svence 1999, 114).

Pedagoģijas zinātnieku atziņas par vardarbību

Pirms vairākiem tūkstošiem gadu pret bērniem izturējās vēl sliktāk nekā tagad pret dzīvniekiem. Ja bērns neklausīja kādam no vecākiem, viņš tika smagi piekauts vai citādi sodīts, reizēm pat nogalināts. Divtūkstoš gadu vecās apbedījumu vietās Romā atklājās simtiem tūkstošu jaunu zēnu ķermeņu, kurus tēvi bija nogalinājuši par nepakļaušanos. Gadu gaitā cilvēce ir norobežojusies no tik galēji ļaunprātīgām un varmācīgām metodēm (Grejs 2001, 53).

Pedagoģijas un psiholoģijas literatūrā varam iepazīties ar vairākām vardarbības definīcijām, tomēr pastāv zināmas grūtības noteikt, kurā brīdī rīcība uzskatāma par vardarbīgu. Nevienam nerodas šaubas, ka tā ir vardarbība, ja bērns ir piekauts, ja bērna ķermenis ir sakropļots, ja notikusi izvarošana. Daudz grūtāk ir noteikt, kurā brīdī pieaugušā rīcība no rūpēm un audzināšanas pārtop vardarbībā (Skola visiem 2002, 363).

No pedagoģiskā viedokļa pareizi sodi, kas sevi attaisnojuši, tāpat arī pamudinājumi, ir iedarbīgs līdzeklis bērnu audzināšanā. Savukārt rīkstes, pārmērīga stingrība un miesas sodi nekad nevar vēlāmā veidā skart sirdi un prātu, jo bērna saprātam tie vienmēr ir un paliks vardarbība no stiprākā puses un ieaudzina vai nu spītību, pat tad ja bērns apzinās, ka rīkojies nepareizi, vai arī ārkārtīgi lielu glēvulību un liekulību. Daži vecāki soda bērnus, noniecinot viņa cilvēcisko cieņu: saukā apvainojošās palamās, bieži atkārtoti, ka viņi ir stulbi, samaitāti, nav ne uz ko labu spējīgi un no viņiem nekas neiznāks. Tāda „ ietekmēšana” atņem bērniem ticību saviem spēkiem un spējām, viņi sāk sevi uzskatīt par „nelabojamiem” un „nolaiž rokas” . (Pečernikova 1960, 40).

T. Pečernikova uzskata, ka vecāki domā, ka tikai lielākiem bērniem var izskaidrot kļūdas un viņus pārliecināt un ka mazi bērni to neizprot un to no viņiem var tikai prasīt, lai bez ierunām paklausu pieaugušajiem. Patiesībā tas nemaz tā nav. Arī mazajiem jāpastāsta, kāpēc viņu rīcība ir nepareiza (Pečernikova 1960, 59).

Sods var neatstāt ārēja kaitējuma pazīmes, taču var radīt dziļas brūces bērna dvēselei. Bērniem, kuri spiesti paklausīt tāpēc, ka tikuši izolēti, pārdzīvotais izraisījis spēcīgas bailes – pēc tam viņiem rādījušies slikti sapņi un uzvedība vēl vairāk pasliktinājusies. Pieaugušajiem derētu atcerēties: bērnu var izolēt uz laiku, kas atbilst viņa vecumam. Katram gadam atbilst viena minūte. Četrgadīgu bērnu nedrīkstētu atstāt vienu istabā desmit minūtes, tas ir pārmēru liels sods. Bērni drīz aizmirsīs, par ko viņam īsti piespriests sods, jo izolācija viņu ir ārkārtīgi pārbiedējusi. Šāda bērna ignorēšana ir viens no emocionālās vardarbības veidiem (Kājiņa, Aunīte, 2006, 75).

Bērns ir vērtība, jo bērnība ir pirmais pēdējo iespēju un lielāko izredžu periods cilvēka dzīves likteņos. Turpmākie cilvēka attīstības periodi zināmā mērā ir bērnišķīgā likteņa projekta izstrāde. Un, jo vairāk bērņā dabiski bērnišķīgā, jo spēcīgāk, bez kropļīgiem palēcieniem un sānlēcieniem attīstās cilvēka individualitāte. Bērnība pavada cilvēka dzīvi visā viņa mūža garumā, jo bērnības atmiņas ir patības izpratnes avots. Šīm atmiņām ir liela nozīme visā cilvēka dzīvē – viņa vērtību orientācijā, sava Es apzināšanās. Svarīgi, vai pieaugušais izjūt un saprot bērnu, viņa attīstības īpatnības un iespējas, vajadzības, intereses, kā bērns redz, uztver un pārdzīvo pasauli.

Ja vecāki un citi pieauguši nav izjutuši sevi bērībā kā vērtību, tad šo attieksmi viņi saglabā arī pret savu un citiem bērniem (Dzintere, 2000, 5).

Īpaši grūti ir bērniem, kas nāk no tā saucamajām labvēlīgajām ģimenēm, kur vecāki ir pārņemti ar savu sociālo nozīmīgumu un sabiedrības uzskatiem, kuri sociālajām attiecībām ir gatavi pakārtot un upurēt savu bērnu laimi un veselību. Sarežģītākais ir tas, ka šajās ģimenēs vardarbība zaudē ārējo vardarbības tēlu – vecāki ārēji it kā nav agresīvi, viņi savu vardarbību pret bērnu mēdz pamatot ar mīlestību pret viņu, tā atņemot bērnam iespēju sevi aizstāvēt. Dabā ir paredzēts, ka bērnu aizsargā vecāki, jo viņš ir vājāks. Tik ilgi, kamēr iemāca bērnam, ka viņam ir tiesības pašam sevi aizstāvēt un kā to darīt. Taču pret vecākiem, kas paši darījuši pāri, bērns aizstāvēties nevar, jo tas nozīmētu norobežoties no tiem, ko mīl (Naika, 1998, 17).

E. Eriksons izdala astoņus dzīves posmus, kuros katrā ir jāizdara izvēle starp divām alternatīvām, lai atrisinātu attīstības uzdevumus konkrētajā vecumposmā. Katra stadija ir krīze, jo katras jaunas attīstības daļas augšana un funkcionēšana ir saistīta ar instinktu enerģijas izmaiņu, tāpēc rodas šo jauno elementu ievainojamība. Tādējādi katrā attīstības stadijā cilvēks kādā noteiktā aspektā ir dziļu pārdzīvojumu, ievainojams un pilnīgi nejūtīgs kādā citā. Tēmai atbilstošais vecumposms ir iedalīts trešajā stadijā – četru – piecu gadu vecums. Tās laikā bērni prot un var brīvi pārvietoties. Bērns iekļaujas darbībās, rotaļās, modelējot dzīves situācijas. Ja vecāki ļauj bērnam pašam izvēlēties darbības veidu, netraucē viņam fantazēt, atbild uz viņa jautājumiem, nostiprinās iniciatīva. Bet ja vecāki atklāti demonstrē, ka bērna darbošanās ir nevajadzīga, traucējoša, jautājumi uzbāzīgi un rotaļas muļķīgas, bērns sāk justies vainīgs, un tas pāriet uz nākamajām stadijām, bet atsevišķos gadījumos rosina agresivitāti un atreibību (Eriksons 1998, 213).

V. Zelmenis uzskata, ka vienmēr ir labāk iepriekš novērst pārkāpuma iespējas, nekā ļaut bērnam to izdarīt un pēc tam sodīt. Arī stingras prasības var izvirzīt draudzīgi. Kur iespējams iztikt bez soda, tur no tā arī jāizvairās, it sevišķi tad, ja bērns sapratis savu pārkāpumu un atzinis vainu (Zelmenis 1981, 63).

„Labāk māciet nevis to, kas ir labi un kas – slikti, bet gan to, kā pašam iekšēji to apzināties” (Grejs 2001, 61).

Daži vecāki soda bērnus, noniecinot viņa cilvēcisko cieņu: saukā apvainojošās palamās, bieži atkārtoti, ka viņi ir stulbi, samaitāti, nav ne uz ko labu spējīgi un no viņiem nekas neiznāks. Tāda „ ietekmēšana” atņem bērniem ticību saviem spēkiem un spējām, viņi sāk sevi uzskatīt par „nelabojamiem” un „nolaiž rokas” (Pečernikova 1960, 40).

Secinājumi

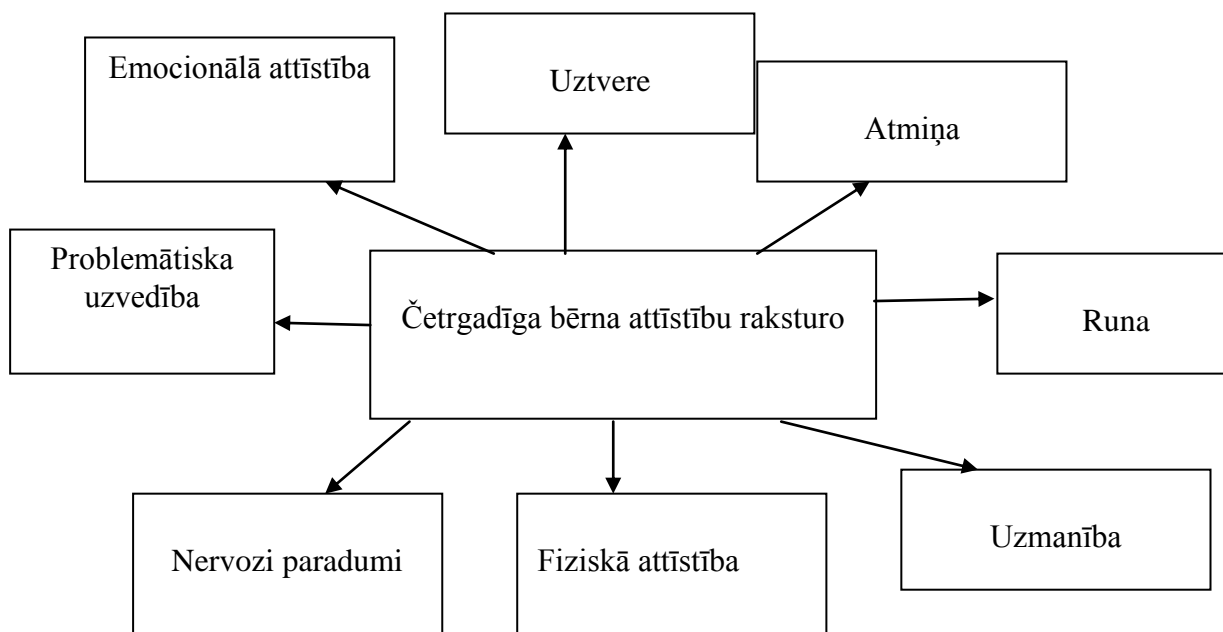
1. Latvijā pētījumi par vardarbību pret bērniem ir nepietiekami.
2. Katram indivīdam ir savs redzējums uz šo problēmu un tās risinājumu.
3. Lai mazinātos vardarbība pret bērniem vajadzētu pievērst lielu uzmanību personāla atbilstībai darbam ar bērniem.
4. Darbinieki, kuri nemīl, neciena bērnus ir lielākie vardarbības veicinātāji.
5. Bērnu tiesībām Latvijā tiek veltīta arvien lielāka sabiedrības ievērība, par tām interesējas un ar tām rēķinās.
6. Cilvēcei ir kopīgas problēmas, ko risināt: bērni uz ielām, vardarbība un narkomānija.
7. Daudzi cilvēki vēlas kaut ko darīt un iesaistīties dažādos pasākumos un akcijās, lai uzlabotu bērnu stāvokli.
8. Mums - pieaugušajiem vajadzētu strādāt ļoti saliedēti, lai veicinātu problēmas risinājumu.
9. Līdzciltvēkiem vajadzētu būt atsaucīgākiem un atbalstīt vienu otru.

1.2. Četrgadīgu bērnu attīstības raksturojums

Pētījuma teorētisko bāzi veido zinātnieku Ļ. Vigotska, I. Kona, Ž. Piažē, E. Eriksona, A. Ādlera, A. Vecgrāves koncepcijas par bērnu attīstības likumsakarībām. Ž. Piažē un Z. Freida teorijas par 4 līdz 5 gadus vecu bērnu attīstību, G. Svences atziņas par bērnu dzīves pieredzes veidošanos.

4 līdz 5 gadus veci bērni ir pirmsskolas vecums. Vadošā darbība sižetiskās lomu rotaļas. Psihes jaunveidojums ir vajadzība pēc sociāli nozīmīgi vērtētas darbības. (skat. 3. attēlā)

3. attēls. Četrgadīgu bērnu attīstības raksturojums (Svence, 1999,5).

Četrgadīgs bērns:

- Aug garumā, pieņemas svarā;
- Iegūst arvien lielākas koordinācijas spējas;
- Labi ēd, guļ, pats iet uz podiņa;
- Ir ļoti aktīvs;
- Iesāk kaut ko darīt, taču ne vienmēr pabeidz;
- Ir lielīgs, uzpūtīgs;
- Spēlējas ar citiem bērniem, taču ir pašpārliecināts;
- Īslaicīgi sastrīdas;
- Runā skaidri, ir ļoti valodīgs;
- Daudz stāsta, pārspīlē;
- Izdomā muļķīgus vārdus, kas saistīti ar tualetes apmeklēšanu;
- Veido daudzsilbju vārdus bez nozīmes;
- Smejas, ķiķina;
- Tūļājas;
- Mazgājas, kad vecāki liek;
- „Kā?” un „Kāpēc?” uzdošanas laiks;
- Ir ļoti rosīga iztēle;
- Izrāda atkarību no vecākiem (Vikofs, Anela 1998, 16 ;17).

4 līdz 5 gadīgu bērnu fiziskais raksturojums: Bērnu muskuļi šajā periodā ir labāk attīstīti nekā bērnu spēja tos kontrolēt.

Uztvere: Šajā periodā turpina veidoties „iekšējās uztveres spējas”. Bērns uztveres tēlā redz tieši to, kas viņam ir būtisks.

Atmiņa: Attīstās no netīšās uz tīšo iegaumēšanu.

Runa: Runa attīstās no egocentriskās uz dialogu, konteksta runu: bērns mācās izprast cita cilvēka domas un runas iekšējo loģiku.

Uzmanība: Veidojas pāreja no netīšās uzmanības uz tīšo.

Emocionālā attīstība: Pirmsskolas vecumā bērniem ir emocionāli neapvaldītāks raksturs nekā periodā pirms un pēc tā.

Problemātiska uzvedība: Izpaužas kā agresivitāte – sišana, košana, grūstīšanās un tamlīdzīgi. Dažreiz bērni var izrādīt dusmas pret vecākiem, un, ja šīs dusmas ir tikušas vardarbīgi apspiestas, tās var izpausties baiļu formā.

Nervozī paradumi: nagu graušana, īkšķa sūkāšana, matu virpināšana, masturbācija, šūpošanās u. c.

Šie paradumi parasti aizsākas kā reakcija uz stresa situāciju, kad kāda darbība radījusi apmierinājuma izjūtu un radusies vēlēšanās to atkārtot. Pirmsskolas vecumā attīstās ne tikai agresivitāte, bet arī augstākās jūtas, vērtību orientācija un tikumi, izpratne par morāles likumiem un normām (Svence 1999, 92).

„Bērna audzināšana ir sarežģīts un riskants pasākums, kas vairumam vecāku šodien sagādā milzīgas grūtības” (Kempbels 1998, 5).

Secinam, ka katrs bērns attīstās individuāli, bet zinātnieki pēta vecumposma vispārējās attīstības likumsakarības. Protams skolotājiem nepieciešamas šādas zināšanas, bet arī nepieciešams konstatēt individuālās attīstības īpatnības, jo bērni uz pirmsskolas izglītības iestādi atnāk jau ar savu dzīves pieredzi, kas katram ir atšķirīga.

Uzvedības korekcijas iespējamās bērnu vadošā darbībā – rotaļās.

1.3.Sižetu lomu rotaļās iespējas vardarbības mazināšanā

Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīcā rotaļa ir formulēta kā interesanta, izklaidējoša rakstura nodarbība grupā laika īsināšanai, atpūtai, redzesloka paplašināšanai, pozitīvu attiecību veidošanai vai kādam noteiktam mācību mērķim; svarīga mācīšanas darbība bērniem pirmsskolas un jaunākajā skolas vecumā, bērniības būtiska sastāvdaļa, bērna attīstības un audzināšanas pamatveids. Ar rotaļām bērni vispusīgi izkopj un pilnveido savus fiziskos un garīgos dotumus un dotības. Tā ir viena no netiešo pedagoģisko prasību izpaušmes formām. Jūtu, domāšanas un jaunrades skola (Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca 2000, 150).

Psiholoģijas un pedagoģijas zinātnieku atziņas par rotaļu: .

D. Dzintere aktualizē, ka bērns savā apkārtnē ir netiešs liecinieks labajam un sliktajam, skaistajam un bezjēdzīgajam. Nekas viņam nepaiet garām nepamanīts. Viņš ir kā sūklis, kas visu uzsūc sevī un pēc tam to attēlo savās rotaļās – saprazdams un nesaprazdams. Rotaļājoties bērnam uzkrājas praktiskā pieredze. Bērna rotaļās satiekas fantāzijas un ikdienas pasaule, bērna pārdzīvojumi un veids, kā viņš ar tiem cenšas tikt galā. Rotaļa apbrīnojami daudz pasaka priekšā par to, kā jūtas bērns, ko viņš domā, kas viņu satrauc. Tikai mums, pieaugušajiem, vajadzētu iemācīties saskatīt un novērtēt – vai bērns ir apmierināts ar savu statusu ģimenē un bērnudārzā, vai ir atrisinājis identitātes problēmu, uz kādiem jautājumiem pats mēģina rast sev atbildi, vai varbūt viņu nomāc kādas bailes (Dzintere, Stangaine 2007, 6,63).

Pedagogam vajadzētu ņemt vērā, ka rotaļa ir daudznozīmīgs fenomens, kam grūti rast viennozīmīgu skaidrojumu. Nekad nevar paredzēt, kad un kā rotaļa sāksies un beigsies, kādā virzienā tā attīstīsies. Radošajās rotaļās bērns „pārlec” no vienas situācijas otrā, īpaši neuztraucoties, vai rotaļu darbībām ir loģiska kopsakarība (Dzintere, Stangaine 2005, 7).

D. Elkoņins un A. Ļeontjevs rotaļu dēvē par pirmsskolas vecuma bērnu vadošo darbības veidu, kam ir vairākas pazīmes:

- * Vadošajā darbības veidā attīstās jauni darbības veidi, piemēram, rotaļā bērns sāk mācīties;
- * Veidojas jaunveidojumi un pārkārtojas atsevišķas psihiskās funkcijas, piemēram, veidojas radošā iztēle;
- * Izmainoties bērna attieksmei pret apkārtējo pasauli, izmainās arī rotaļas raksturs, tās kļūst aizvien sabiedriskākas (Elkoņins 1978, 34).

Rotaļai piedēvē dažādas attīstības iespējas – tā ir brīva indivīda vēlmju izpausme, kas īsteno daudzveidīgas funkcijas, tā ir aktivitāte, kurā cilvēks (bērns) gūst prieku, apmierinājumu no savas personīgās darbības (skat. 1. tabulu)

*1. tabula. Rotaļas funkcijas – bērna pašattīstības sekmētājas
(Dzintere, Stangaine 2005, 14).*

Funkcija	Paskaidrojums
Izglītojošā funkcija	Attīsta bērnu veselumā – vienlaicīgi audzina un māca. Veic sociālo, sensomoto, kognitīvo, kreatīvo funkciju, Fizisko – veselības, sagatavo bērnu dzīvei.
Bērna dzīves organizācijas funkcija	Ar rotaļas palīdzību bērns mācās sevi „aizņemt”, nodarbināt. Arī pieaugušais rotaļu izmanto kā bērna organizācijas formu – Mācībās, pastaigā, svētkos un citur.
Bērna Attīstības Diagnostikas funkcija	Rotaļā kā brīvā, bērniem patīkamā un interaktīvā aktivitātē Vislabāk redzams bērna kognitīvais un sociāli emocionālais attīstības līmenis, viņa vajadzības, intereses, vērtības.
Terapijas funkcija	Rotaļas bērnu „ārstē” – iepriecina, nomierina, ierosina, nodarbina. To izmanto ne tikai psihoterapeiti, bet arī ģimenē un pirmsskolas izglītības iestādē. Rotaļa ir arī bērna attīstības korekcijas līdzeklis.

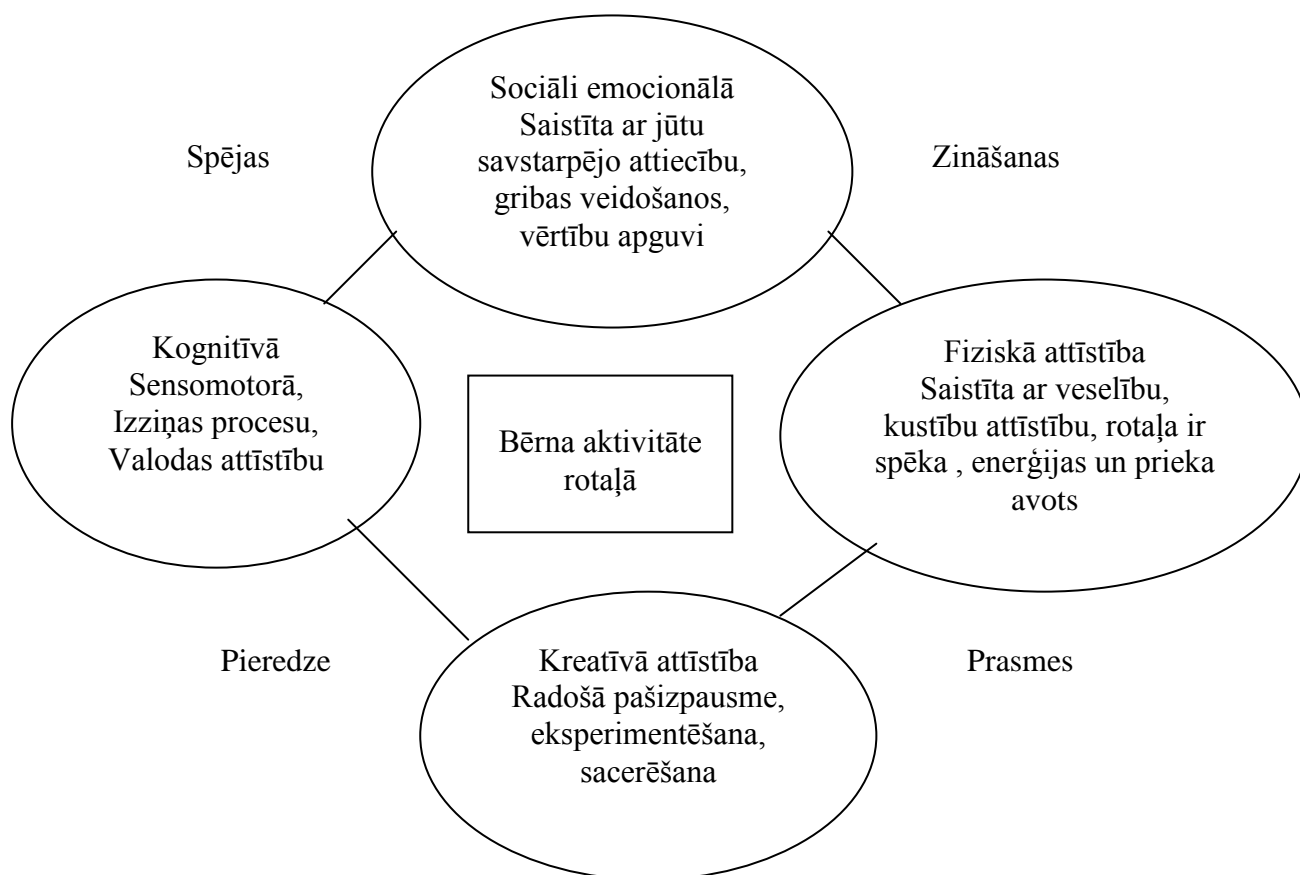
H. G. Gadamers uzsver rotaļas un mākslas līdzīgās iezīmes. Mākslā ir vērojami vairāki svarīgi „spēles momenti” – kā paškustība, prāta ietveršana, kas nosaka noteikumus,

komunikācija, līdzdzīvošana. „Spēles jēdziena ieviešanas sāls ir tieši parādīt, ka spēlē ikviens ir līdzspēlētājs” (H. G. Gadamers 2002, 58).

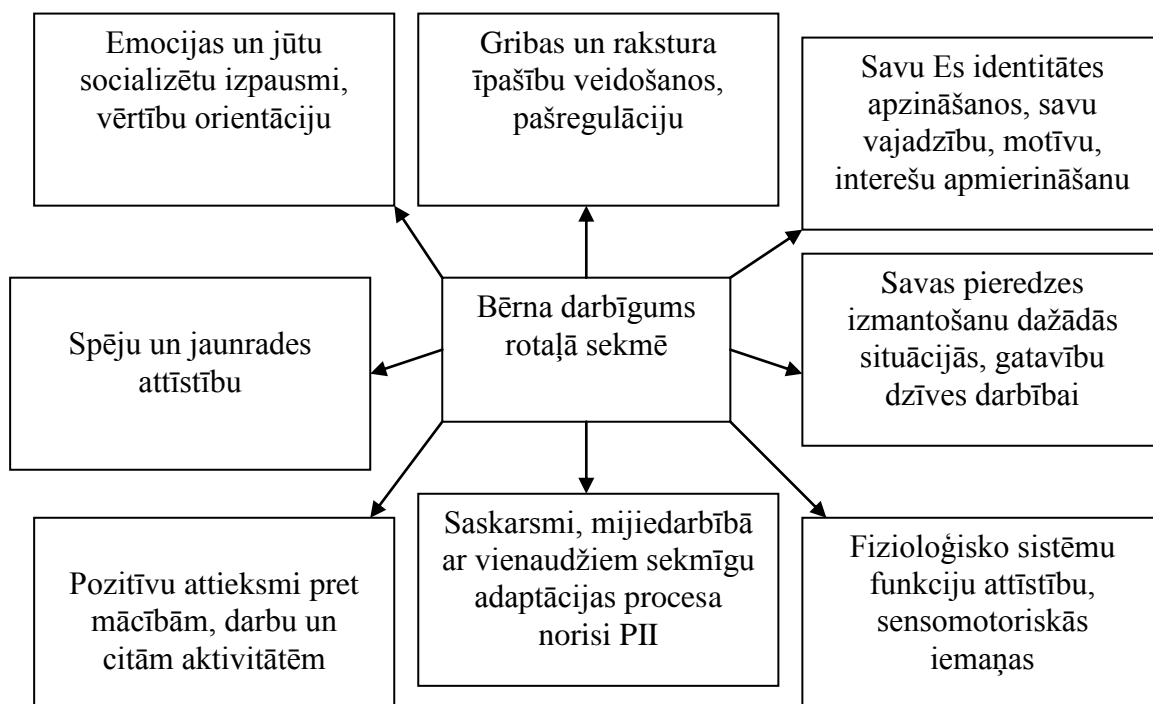
Bērība – tas nav tikai laimīgākais un bezrūpīgākais laika posms, tas ir arī personības intensīvākais attīstības posms, kur neizstājama loma ir rotaļai, kas ir bērna dzīvesveids. To, kas nav izveidojies pirmsskolas vecumā, grūti atgūt vēlākā laika posmā (Dzintere, Stangaine 2005, 11).

Krievu psihologs N. Podjakovs, raksturojot priecīgu un laimīgu bērnu attieksmi pret dzīvi, lieto jēdzienu „rotaļu pozīcija”. Psihologs uzskata, ka tā ir viena no svarīgākajām bērna personības īpašībām. Zinātnieks aicina pieaugušos ļaut bērniem būt rotaļīgiem visu laiku. Bērnu rotaļīgums ir dabas dāvana, mazuļa psihiskās un fiziskās veselības rādītājs (N. Podjakovs 1987, 115).

4. attēls. Rotaļās iedarbība uz bērna attīstību veselumā. (Dzintere, Stangaine, 2005, 23)

5. attēls. Darbīguma sekmētie procesi un norises rotaļā (Dzintere, Stangaine 2005, 24).

Svarīgi, lai bērns izietu visus rotaļas attīstības posmus.

Jau 20. gadsimta 20. gados psihologs Ž. Piažē norādīja uz pieredzes nozīmi, ko bērni iegūst kopējā rotaļā. Zinātnieks uzsver, ka bērna kognitīvā attīstība skatāma ciešā saistībā ar viņa saskarsmi ar vienaudžiem. Bērns rotaļā apgūst sociālās uzvedības iemaņas un noteikumus, mācās orientēties dažādās rotaļu situācijās (Piaže 2002, 223).

„Rotaļa ir bērnības pavadonis, bērns un rotaļa ir nesaraujami saistīti, jo tā bērnā rada prieku, enerģiju, kā arī attīsta viņu” (Dzintere, Boša 1997, 15).

D. Dzinteres un I. Stangaines veiktie pētījumi un prakses analīze liecina, ka bērni rotaļājas aizvien mazāk. Rotaļas ģimenē un pirmsskolas izglītības iestādēs kļūvušas vienveidīgākas, saturā nabadzīgākas. Aizvien vairāk tās aizstāj televizors un datorspēles. Ģimenes dzīvo noslēgtāk, retāk vērojamas arī kaimiņu bērnu kopīgās rotaļas un spēles, kurās apvienojas dažāda vecuma bērni (Dzintere, Stangaine 2005, 4).

Pēc A. J. Studenta uzskatiem, bērns rotaļājas tāpēc, ka ar barību un miegu viņa ķermenī uzkrājas lieka enerģija, no kuras jāatbrīvojas. Vislabākais līdzeklis tam ir rotaļa. „Uzmundrinājumu rotaļām rada enerģijas pārpilnība, kas tiecas izpausties uz ārieni” (Students 1935, 289).

Rotaļu iedarbība uz bērna attīstību ir atkarīga no tā, cik prasmīgi tās vada pieaugušie. Rotaļu vadīšanā var izdalīt divus galvenos uzdevumus.

1. Rotaļai kā darbības veidam ar katru vecuma grupu vajadzētu kļūt sarežģītākai, daudzveidīgākai rotaļu tematikai, sarežģītākam sižetam. Šī uzdevuma īstenošana ir cieši saistīta ar bērna intelektuālās attīstības līmeni – ar viņa zināšanām, prasmēm, interesēm, domāšanu.
2. Rotaļu varētu izmantot par tikumiskās audzināšanas līdzekli. Tai vajadzētu veidot pozitīvas bērnu savstarpējās attiecības, veicināt sabiedriskās uzvedības normu apguvi, izraisīt interesi par darbu, vēlēšanās tajā piedalīties (Dzintere, Stangaine 2005, 23).

Problemātiskās rotaļas pēc sava sižeta mēdz būt agresīvas vai arī pretrunīgas, nepiemērotas bērna vecumam, kas izpaužas bērna lomu un reālajās attiecībās, lomu sarunās un rotaļu darbībās, rotaļlietu un materiālu izmantošanā (Dzintere, Stangaine 2007, 64).

Psihologes J. Smirnovas pētījumi apliecina, ka bērnu agresivitātei rotaļās mēdz būt dažāds raksturs:

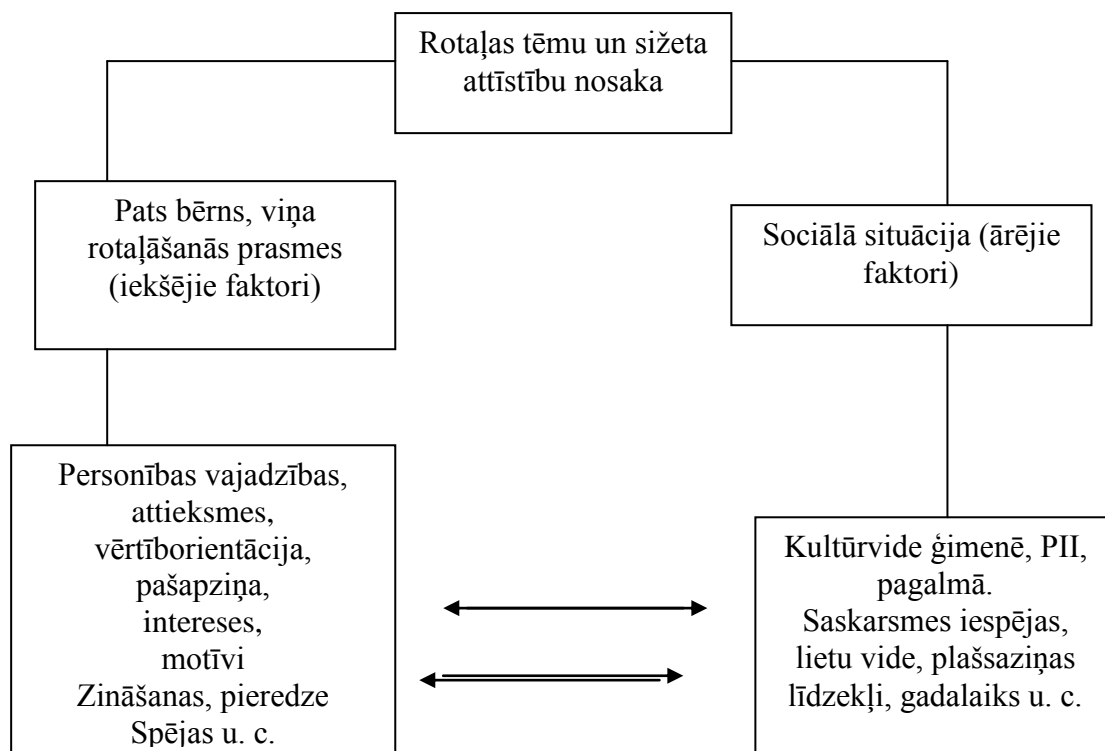
- Bērni izmanto agresivitāti, lai pievērstu sev uzmanību – skaļi rājas, izmētā lietas, klaigā. Kad rasts kontakts ar citiem bērniem, viņi nomierinās. J. Smirnova šādu agresivitāti sauc par impulsīvi demonstratīvo.
- Bērnu agresīvā uzvedība rotaļās saistās ar konkrētu mērķi, uzvedības noteikumu neievērošanu. Šie bērni mēdz būt patstāvīgi, mērķtiecīgi, vēlas rotaļās ieņemt vadošās lomas, prot labi organizēt rotaļu. Mēdz izpausties fiziskā agresija, bez izteiktas cietsirdības. Parasti attaisno sevi. Tā ir instrumentāli normatīvā agresivitāte.
- Bērnu agresivitāti raksturo mērķtiecīgs naidīgums. Cenšas apzināti otram nodarīt pāri, lai izjustu apmierinājumu. Nereti izvēlas upurus, kas ir vājāki, neprot sevi aizstāvēt. Neizjūt savu vainu. Rotaļas noteikumus atklāti ignorē. Tā ir mērķtiecīga agresivitāte (Smirnova 2002, 38).

Bērni aizvien vairāk rotaļās attēlo televīzijā vēroto, mazāk pieaugušo savstarpējās attiecības ģimenē, viņu profesijas. Tas liecina, ka viņi attālinās no pieaugušajiem, no viņu darba. Līdz ar to rotaļa pakāpeniski aizvien mazāk īsteno sociālās attiecības. Rotaļa netiek nodota no paaudzes paaudzē. Arī ģimenē bērns nereti aug viens, viņš ir pieaugušo vidū, kam nav laika spēlēties ar bērnu. Bērns aizvien vairāk laika pavada pie televizora. Rezultātā rotaļa aiziet no bērna dzīves, arī no bērnības (Dzintere, Stangaine 2007, 25).

Ē. Eriksons atzīmē, ka savu vietu dzīvē pirmsskolnieks nosaka ar rotaļu palīdzību, iztēlojoties sevi dažādās situācijās (es esmu tas, par ko es sevi spēju iztēloties).

Radoša rotaļa tās daudzveidība (lomu, teatrālās, celtniecības) ļauj rotaļniekam sevi ‘‘ izmēģināt ’’ dažādās situācijās (iekārtojot rotaļu vidi, gatavojot rotaļlietas, izšķirot strīdus, izdomājot rotaļu sižetus), izmēģināt dažādas lomas (vecāku, skolotāja, policista, ārsta) dažādās dzīves sfērās (sadzīves, kultūras, profesiju), netieši apgūstot prasmes, kas nepieciešamas vēlāk dzīvē (Eriksons 1998, 57).

6.attēls. Faktori, kas sekmē rotaļas tēmas izvēli (Dzintere, Stangaine, 2007, 5).

Sižetu lomu rotaļas

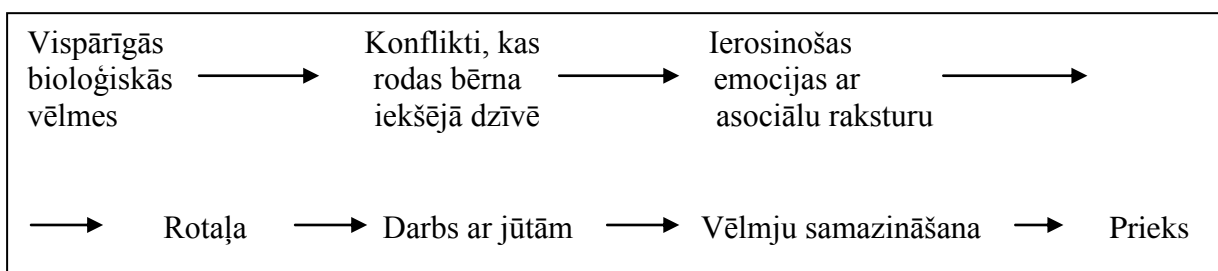
Pedagoģijas terminu skaidrošajā vārdnīcā skaidrots:

Lomu spēle – mācību metode, kurā bērni, uzņemoties mācību situācijā kādu lomu, rīkojas tipiski reālai situācijai, tādējādi apgūstot vai nostiprinot nepieciešamās prasmes (Pedagoģijas skaidrojošā vārdnīca 2000,93).

„Emocionālu apmierinājumu bērni gūst no rotaļas, kurā dzirkstī prieks, jautrība, humors, kurā notiek dažādi atgadījumi. Jāatceras, ka rotaļa bez prieka pārstāj būt rotaļa” (Dzintere 1984, 20).

Rotaļu rezultāts ir prieks, kas rodas, pateicoties savu jūtu apzināšanai un savu vēlmju samazināšanai (skat. 1. tabulā).

1.tabula. Rotaļu akta emocionālās izmaiņas (Romenkova, 1999,9)

D. Dzintere uzsver, ka bērni savās rotaļās attēlo apkārtējās dzīves norises, kā arī literāro darbu varoņu gaitas. Pēc sava satura rotaļas ir dažādas. Vairums rotaļu māca bērnam labu, taču mēdz būt arī tādas, kas var nodarīt bērnam ļaunu (Dzintere 1976, 8).

V. Romenkova uzsver, ka padomju psiholoģijā, kuras ieguldījums rotaļas dabas izpratnē ir ļoti liels, no redzesloka ir izzuduši daudzi rotaļu veidi, jo galvenā uzmanība bija veltīta sižeta lomai rotaļai kā vērtīgākajam vaidam (Romenkova 1999, 5).

D. Dzintere uzsver, ka rotaļas sižets rodas bērna apziņā redzētā, dzirdētā un vērotā ietekmē, kas tiek attēlots un pārveidots. To saturs saistās ar vērojumiem ikdienas dzīvē, pasakās, lasītām grāmatām, televīzijas pārraidēm, teātra apmeklējumiem, savienojot reālos dzīves noteikumus ar iztēles tēmām (Dzintere, Stangaine 2007, 19).

Sižetisko lomai rotaļu izraisīšanas un attīstību veicina bērnu apmācība dažādās nodarbībās. Pedagoģe R. Žukovska akcentē rotaļu un nodarbību saistību. Nodarbības attīsta bērnu interesi, emocionālu attieksmi pret sabiedriskās dzīves notikumiem. Tā, piemēram, filmu skatīšanās, sarunas ar dažādu profesiju pārstāvjiem izraisa bērnos vēlēšanos attēlot pieaugušo cilvēku darbu (R. Žukovska 1963, 19).

„Pie sižetisko lomai rotaļu raksturīgākajām iezīmēm pieskaitāma to emocionālā piesātinātība, plašais pārdzīvojumu diapazons” (Dzintere 1984, 20).

Vadoties pēc rotaļu satura, sižeta – lomai rotaļu tēmas var iedalīt vairākās grupās:

- Sadzīves tēmas (ģimene, bērnudārzs);
- Sabiedriskās dzīves norises (pieaugušo darbs, svētki, ceļojumi, varoņu uzvaras);
- Kultūras iestādes tēma (bibliotēka, teātris, koncerts);
- Literāro darbu tēmas (ar epizodēm no šiem darbiem);
- Dzīvnieku tēma.

Bieži bērnu rotaļās savijās vairākas tēmas (Dzintere 1976, 9).

Tāpat kā katram stāstam, pasakai un lugai ir savs sižets, tāpat tas ir arī lomai rotaļai. Tādēļ šīs rotaļas dēvē arī par sižetiskajām lomai rotaļām. Pastāv vairākas pieejas rotaļas sižetu grupēšanā.

Pēc N. Pantinas domām, mēdz būt vienkāršie un sarežģītie rotaļu sižeti. Vienkāršais sižets sevī ietver rotaļas darbību ķēdīti, ko bērns veic, izmantojot vienu vai vairākas rotaļas. Palielinoties rotaļas darbību ķēdītei un rotaļlietu skaitam, sarežģītāks kļūst arī sižets – parādās vairākas epizodes (Pantina 1996, 118).

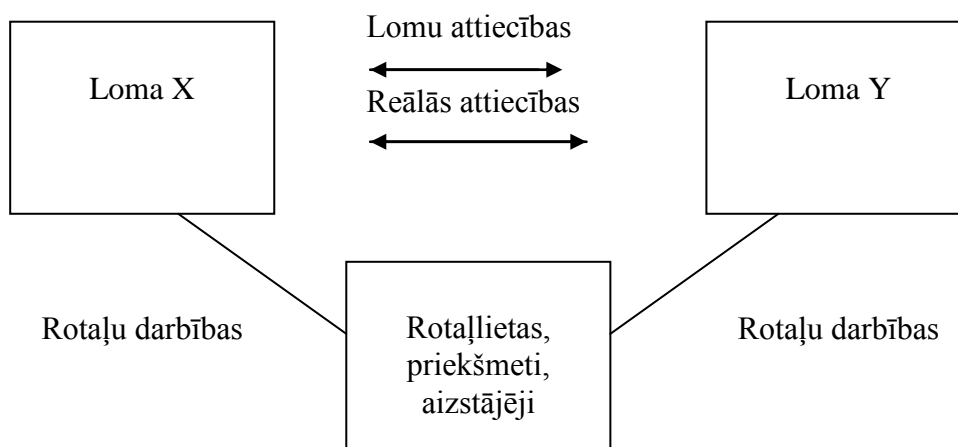
D. Dzintere un I. Stangaine lomu rotaļas sižetā izdala šādus elementus: lomu, rotaļas darbības, rotaļlietas vai rotaļlietu aizstājējus. Nenoliedzami, ka sižeta bagātību nosaka arī epizožu (situāciju) skaits ko bērns attēlo rotaļā, un rotaļas iztēles līmenis. Visus šos elementus sasaista lomu un reālās attiecības (Dzintere, Stangaine 2007, 28).

Visoptimālākais ir N. Mihaiļenko rotaļas sižetu grupējums, kas sasaucas ar radošās rotaļas attīstības posmiem:

1. Sižets ar vienu darbojošos personāžu, vienu rotaļas darbību vienā priekšmetiskā situācijā (šoferis stūrē mašīnu, māmiņa vāra putriņu). Šī sižeta sarežģītāks variants var ietvert vairākas darbības (māmiņa vāra putriņu, baro bērniņu, klāj galdu).
2. Sižeti ar diviem vai vairākiem personāžiem, kas veic vairākas vienādas darbības, darbojošos personāžu saistību nodrošina iekļaušanās kopīgā situācijā, taču to starpā nav sadarbības (trīs māmiņas dodas pastaigā, trīs sivēntiņi katrs ceļ savu māju).
3. Sižeti ar diviem vai vairākiem personāžiem, ko savstarpēji saista darbības un attiecības; dažkārt viens personāžs papildina otru (ārsts – slimnieks, policists - šoferis). Saikni starp sižeta elementiem nodrošina darbība, stabilitāti sekmē personāžu prasme sadarboties (Mihailenko 2001, 24).

4.

8.attēls. Lomu rotaļas sižets, tā struktūras elementi (Dzintere, Stangaine, 2007, 28).

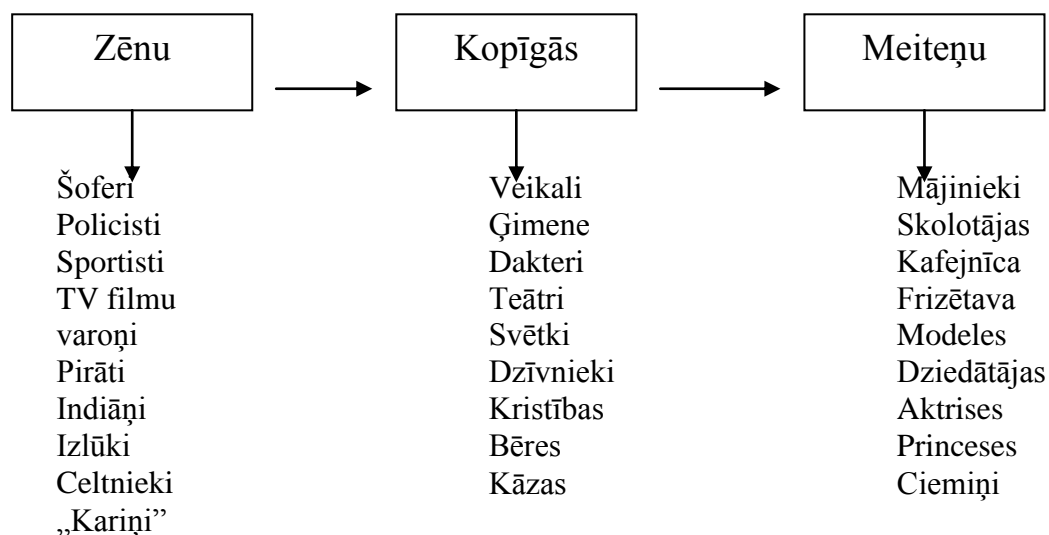
Pēc D. Dzinteres domām rotaļas sižeta galvenie elementi ir lomas, situācijas, rotaļas darbības, rotaļlietas un lomu savstarpējās attiecības. Lomu savstarpējās attiecības apvieno visus struktūras elementus vienā veselumā. Bērnu radošā iztēle izpaužas arī lomu atveidošanā – mīmikā, balss intonācijā, kustībās, valodā. Viņu radošā izdoma rotaļā ir individuāla, tāpēc dzīvē vēroto katrs bērns rotaļā var attēlot atšķirīgi. Bērni, kuriem ir bagātāka iztēle, bieži reālas situācijas saista ar fantastisku, reālu situāciju attēlošanā iesaista pasaku varoņus. Pieaugušie nekādā gadījumā nedrīkst apspiest šo jaunradi (Dzintere 1984, 19).

Sižetiskajām rotaļām, tāpat kā citām radošajām rotaļām (dramatizācijām, celtniecības rotaļām), ir nepiespiests, brīvs raksturs, kas saistīts ar bērnu patstāvību un pašorganizāciju. Bērna patstāvība sižetiskajās lomu rotaļās izpaužas dažādi – rotaļas temata un satura izvēlē, rotaļu grupiņu izveidē pēc brīvprātības principa, bērna iespējā iekļauties rotaļā vai aiziet no tās pēc savas gribas. K. Ušinskis norādīja, ka rotaļa bērnam ir interesantāka par īstenību "tieši tāpēc, ka saprotamāka, bet saprotamāka tā viņam tāpēc, ka daļēji tā ir viņa paša veidojums. Patiesajā dzīvē bērns ir tikai bērns, būtne, kam vēl nav nekādas patstāvības, toties rotaļā bērns, kurš jau ir augošs cilvēks, izmēģina savus spēkus un patstāvīgi rīkojas ar saviem veidojumiem" (K. Ušinskis 1980, 143).

D. Dzintere atzīst, ka salīdzinājumā ar citiem darbības veidiem sižetiskā lomu rotaļa dod vislielākās iespējas bērnu pašorganizācijas attīstībai. Bērni ne tikai paši izvēlas rotaļās tematu, bet arī attīsta tās sižetu pēc savas ieceres, jo nav stingru pieaugušā izvirzītu prasību sasniegt noteiktus rezultātus. Ja pieaugušais neatbalsta bērnu pašorganizāciju un piespiež bērnus rotaļāties tā, kā pats to iedomājies, rotaļa pārstāj būt radoša (Dzintere 1984, 19).

Gandrīz katrā kultūrā viena no galvenajām sociālajām kategorijām ir dzimums. Mainoties laikiem un sociālajai iekārtai, mainās arī uzskati un tradīcijas par sievietes un vīrieša lomu dzīvē, kas ietekmē arī meiteņu un zēnu audzināšanu. Savukārt tagad bērns tiek vērtēts kā personība (skat. 9. attēlu).

9.attēls. Zēnu un meiteņu lomu rotaļu tēmas (Dzintere, Stangaine, 2007, 54).

„Rotaļā bērns apgūst dzīves prasmes, jo ir zināms, ka bērnam četru piecu gadu vecumā izveidojas noteikts individuālās dzīves pirmtēls, kas nosaka vērtīborientāciju turpmākajā dzīvē” (A.Ädler2001, 143).

D. Dzintere norāda, ka 4. dzīves gadā – tipiskākās rotaļas – braukšana vilcienā, iešana uz veikalu, izvēlas lomu un rotaļu darbības, vadoties no situācijas, attiecībām, darbības aizvieto ar vārdu, ekspresijas atbilst noteiktai lomai. Kā arī sāk parādīties lomu attiecības: tās sarunājas, sadarbojas, attīsta rotaļas sižetu. Atsevišķi bērni vienā rotaļā spēj izpildīt vairākas lomas, paskaidro to pārvērtības: „Tagad es vairs nebūšu slimnieks, bet šoferis ātrajā palīdzībā...”, kas papildina rotaļas sižetu ar jaunām situācijām. 4.dzīves gadā bērnu rotaļās jau darbojas vairākas lomas, kam jāaskaņo darbības – viens gatavo ēst, , otrs pasniedz, parādās vairāki darbības cikli vai situācijas, kas seko viena otrai un veido rotaļas sižetu.

5.dzīves gadā pieaug lomu dialoga nozīme. Ja iepriekš vārdi apzīmēja notikumu jēgu, tad šajā vecumā vairāk tie vērsti lomu un reālai sadarbībai. Un tā pakāpeniski bērni iekļaujas savās lomu sarunās. 5.dzīves gadā – izvēlās arī situācijas no pagātnē piedzīvotā – zoologiskais dārzs, teātris, skolotājs, briesmonis. Izpilda rotaļu darbības, kas raksturīgas lomu attiecībām, cenšas attēlot lomas raksturīgākās iezīmes (dusmīgs, priecīgs) (Dzintere, Stangaine 2007, 20, 33).

Rekomendācijas, ieteikumi pirmsskolas izglītības iestāžu skolotājiem vardarbības mazināšanai pret bērnu:

1)Pedagogam vajadzētu būt izpratnei par riska faktoriem, tas palīdzēs saprast vecākus, pieaugušos, nevis tikai vainot. Sapratne ir pamats, lai domātu par vispiemērotākajiem palīdzības veidiem bērniem, vecākiem, ģimenei kopumā;

2)Pret vardarbību vērsto profilaktisko darbu vajadzētu mērķtiecīgi plānot un pilnveidot. Tas nozīmē, ka katru mācību gadu vajag noskaidrot riska faktoros, riska ģimenes, jādomā par iespējām mazināt šos riskus. Vajadzētu atšķirt, ka riska faktori nav obligāta norāde uz iespējamo vardarbību pret bērnu. Riska faktori tikai pievērš uzmanību palielinātai riska iespējai, raksturo paaugstināta riska apstākļus iespējai, ka vardarbība pret bērnu varētu notikt.

3)Vajadzētu būt vienotām grupas personāla prasībām pret katru bērnu.

4)Izmantojot daiļliteratūru, latviešu tautas folkloru, rotaļas, didaktiskās galda spēles, leļļu un ēnu teātri var bērniem mācīt, rādīt un stāstīt un paskaidrot bērnam par vardarbību viņam izprotamā valodā un sarežģītības pakāpē.

5)Skolotājiem vajadzētu darīt visu, lai veidotos laba sadarbība, ne vien bērniem, bet arī vecākiem jāpazīst citam cits tuvāk, viņiem vajadzētu justies brīviem, saprastiem un , galvenais, vienmēr gaidītiem.

2. Pedagoģiskie nosacījumi vardarbības mazināšanai sižetu lomu rotaļās

2.1. Pedagoģisko paņēmieni izstrāde četrgadīgiem bērniem vardarbības mazināšanai sižetu lomu rotaļās

- Bērnu novērošana sižetu lomu rotaļu laikā, lai konstatētu, kuru bērnu uzvedībā ir novērotas vardarbīgas uzvedības iezīmes.
- Skolotāju intervija un pārrunas, kurās tiek noskaidrots bērnu ģimenes stāvoklis, lai uzzinātu vai attiecības ģimenē varētu būt iemesls bērnu agresivitātei. (Iegūto informāciju apkopot un analizēt) (skat. 2. tabulā).
- Skolotāju un skolotāju palīgu anketēšana, lai noskaidrotu, cik daudz bērniem pirmsskolas izglītības iestādē ir vardarbīgas uzvedības iezīmes sižetu lomu rotaļu laikā.

Pētījuma pirmais posms veikts 2010. gada janvārī, otrais posms 2010. gada aprīlī.

Bērnu vārdi izdomāti.

Vērojuma rezultātā konstatēts, ka četrgadīgo bērnu grupā no 24 bērniem 4 bērniem ir novērotas vardarbīgas uzvedības iezīmes sižetu lomu rotaļas laikā.

2. tabula Bērnu ģimenes stāvokļa noteikšana (Autore Rēdele).

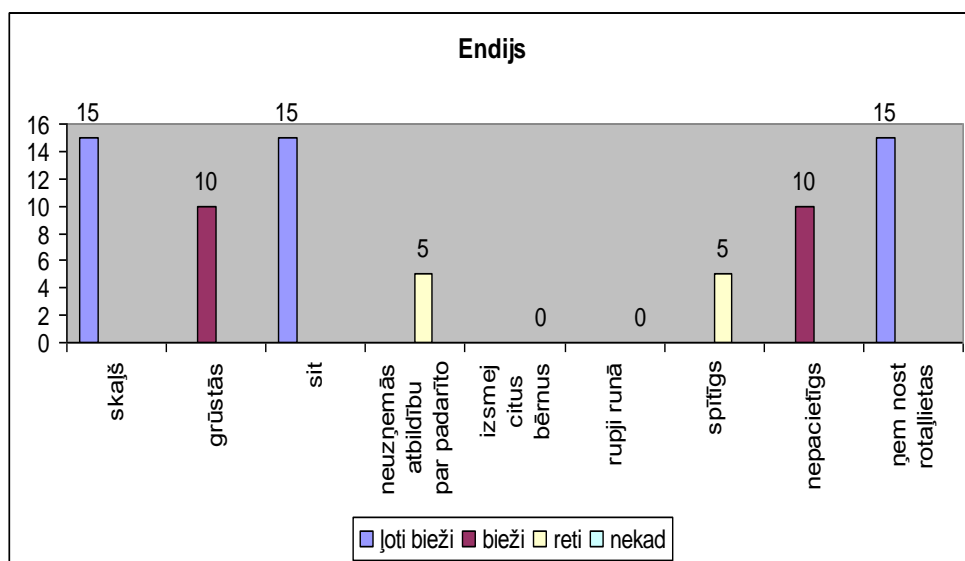
Bērna vārds	Bērna vecums	Cik bērnu ģimenē	Dzīvo kopā ar abiem vai ar vienu no vecākiem	Dzīvo kopā ar vecvecākiem	Īss ģimenes apraksts
Karīna	4 gadi	1	abi	nē	Tētis – strādā algotu darbu, Mamma – strādā algotu darbu. Meitene bērnudārzu apmeklē no 1, 5 gadu vecuma. Kopumā labvēlīga ģimene, finansiālu problēmu nav.
Pāvels	4 gadi	1	abi	jā	Mamma – strādā algotu darbu, Tētis – strādā algotu darbu. Tētis ir krieviski runājošs, kā arī ļoti rupji runā un dēls šajā ziņā izteikti kopē tēvu. Zēns bērnudārzu apmeklē no 1,5 gadu vecuma. Bērns tīri apģērbts. Ģimenē finansiālu problēmu nav.

Ralfs	5 gadi	1	abi	nē	Mamma - strādā algotu darbu, Tētis – strādā algotu darbu. Zēns bērnudārzu apmeklē no 1,5 gadu vecuma. Kopumā labvēlīga ģimene. Ģimenē finansiālu problēmu nav.
Endijs	5 gadi	2	abi	nē	Mamma – algotu darbu nestrādā un ir mājsaimniece. Tētis strādā – algotu darbu. Zēns bērnudārzu apmeklē no 1,5 gadu vecuma. Ģimenē finansiālu problēmu nav. Kopumā labvēlīga ģimene

Sabiedrībā ir iestrādājies stereotips par to, ka bērni, kuriem ir vardarbīgas uzvedības pazīmes parasti nāk no nelabvēlīgām vai daudz bērnu ģimenēm. Šo stereotipu pilnīgi apgāž šī aptauja, jo visi četri bērni nāk no labvēlīgām ģimenēm un ir vienīgie bērni ģimenē, ar vienu izņēmumu, kur ģimenē ir divi bērni.

Pētījuma pirmā posma rezultāti 2010. gada janvārī (Skatīt attēlos 10 - 13).

10. attēls Endijam konstatētās vardarbības izpausmes.

Endijs sižetu lomā rotaļās identificē sevi ar noteiktām lomām (šoferis, policists u. c.). Visbiežāk ievēro spēles noteikumus. Cenšas pats kontrolēt rotaļu norises noteikumus, kas liecina par savas uzvedības kontroli. Pirmsskolas izglītības iestādē zēns nelabprāt iesaistās rotaļās ar citiem bērniem. Bet ja rotaļājas tad novērots, ka cenšas centrēt darbību uz sevi, spēles noteikumus izmainīt pēc saviem uzskatiem, dažkārt nerēķinās ar citiem bērniem. Bieži rotaļu laikā lieto necenzētus vārdus, kuri tiek veltīti ne tikai rotaļlietām, bet arī bērniem.

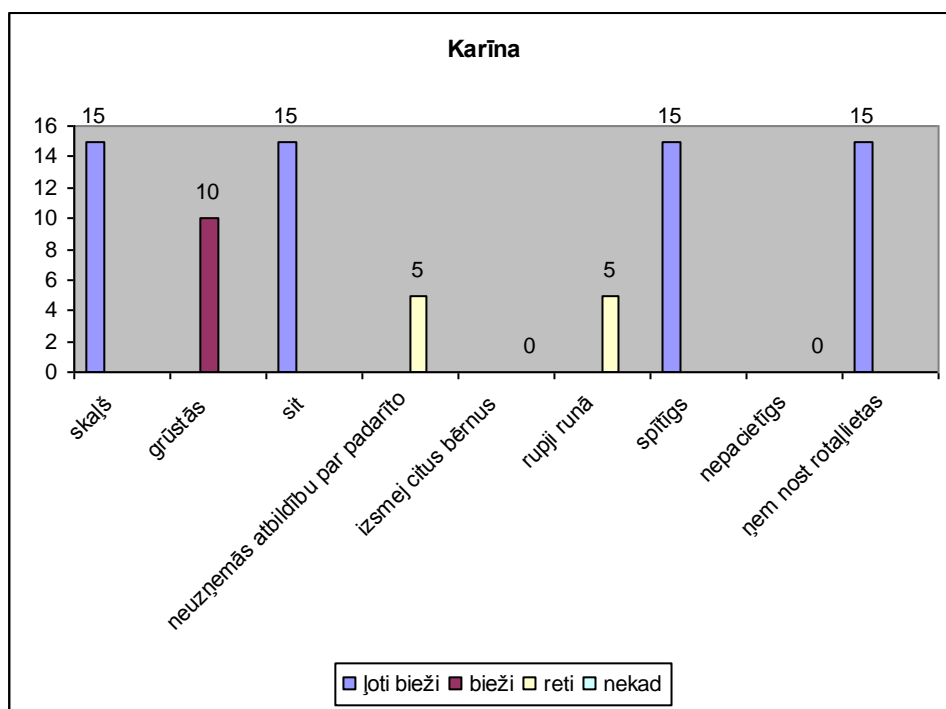
Zēns ir ļoti jūtīgs pret kritiku un aizrādījumiem. Viņš jūtas priecīgs par uzslavu, vai pozitīvu vērtējumu par padarīto darbu – cenšas izpildīt vēl labāk.

Agresivitāte rotaļās izpaužas skaļi kliedzot, grūstot un iedunkājot citus bērnus, kā arī mēdz ņemt nost rotaļlietas.

Vienu no zēna raksturīgākajiem nervozitātes paradumiem var minēt – krekla apakšējās maliņas rullēšanu uz augšu un bāšanu mutē.

Saskarsmē ar citiem bērniem nelabprāt dalās ar mantām, kā arī nelabprāt gaida savu kārtu. Lai izteiktu savas domas, spēj klausīties citu runā, bet gadās, ka pārtrauc ar jautājumu. Neuzņemas atbildību par padarītiem nedarbiem (par salauztām rotaļlietām, izjaukti citu bērnu darinājumiem u. c.)

11. attēls Karīnai konstatētās vardarbības izpausmes.

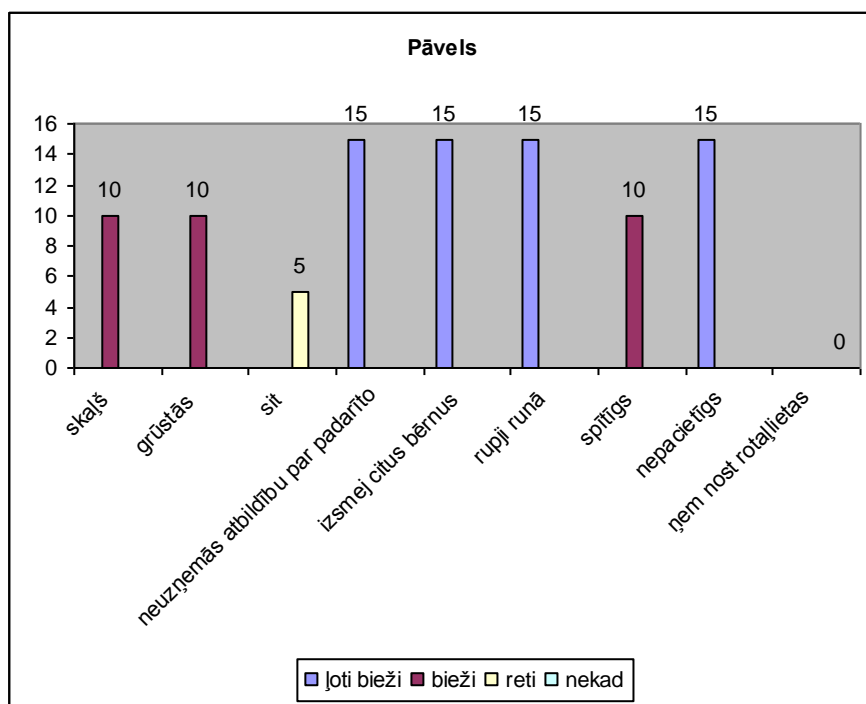
Karīna sižetu lomā rotaļās sevi identificē ar dažādām lomām. Bieži vien tās ir tādas pašas kā puīšu izvēlētās. Pirmskolas izglītības iestādē meitene iesaistās rotaļās ar citiem bērniem – visbiežāk tie ir zēni. Rotaļās Karīna ir ļoti spītīga un nevēlas rast kompromisu.

Agresivitāte rotaļās izpaužas bez vajadzības skaļi kliedzot, brīdī, kad meitene nedabū kāroto viņa sit vai vienkārši ņem nost rotaļlietas. Agresivitāte vairāk izpaužas fiziski nekā verbāli.

Meitene labprāt iesaistās rotaļās ar citiem bērniem. Reizēm izvirza savus spēles noteikumus, bet dažreiz piekāpjas citu bērnu izvēlētiem noteikumiem, kā arī viegli spēj „pārslēgties” no vienas uz citu darbību.

Karīna interesējas par mācībām, zināšanu, prasmju un iemaņu apgūšanu, par jaunas informācijas par apkārtējo pasauli iegūšanu. Meitene pati vēlas izpētīt, izzināt pasauli. Karīna ir ziņkārīga, tiecas pēc jauniem iesaistītiem un informācijas.

12. attēls Pāvelam konstatētās vardarbības izpausmes.

Pāvels sižetu lomā rotaļās sāk sevi identificēt ar noteiktām lomām (celtnieks, krāvējs, karavīrs u.c.). Pārsvarā rotaļājās viens pats ar rotaļu cilvēkiem un mašīnām.

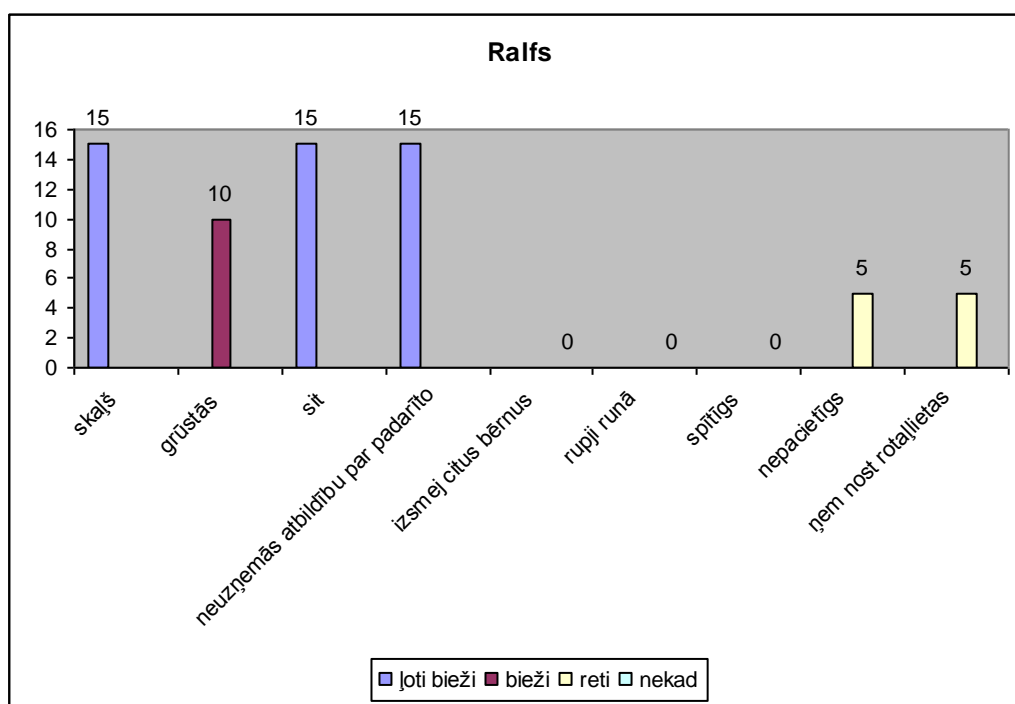
Zēnam raksturīga lielīšanās vienaudžu vidū, kas bieži vien ir pārspīlēta. Viņš neuzklausa citu vērmi un visbiežāk par spīti darīs pretēji lūgumam.

Pāvelam raksturīga apkārtējo uzmanības pievēršana ar izdomātiem – izfantazētiem stāstiem un necenzētiem vārdiem. Bieži vien netic saviem spēkiem, saka „Es nemāku”, „Es nespēju”.

Pāvelam raksturīgs neobjektīvi augsts sevis, savas ģimenes un savu spēju novērtējums. Tipiskākie viņa izteicieni ir: „Es esmu pats stiprākais grupā”, „Mans zīmējums ir pats labākais” u. c.

Agresivitāte rotaļās izpaužas visbiežāk izsmejot, apsūkājot citus bērnus bez īpaša iemesla. Ļoti daudz lieto necenzētus vārdus gan spēlējoties savā nodabā un tos veltot rotaļlietām, gan sakot tos citiem bērniem. Pāvela vardarbība rotaļās ir vairāk verbāla nekā fiziska.

13. attēls Ralfam konstatētās iezīmes.

Ralfs sižetu lomā rotaļās visbiežāk sevi identificē lomās, kuras saistītas ar celtniecības darbu, bet ne tikai. Cenšas pats kontrolēt rotaļu norises noteikumus. Pirmsskolas izglītības iestādē zēns iesaistās rotaļās ar citiem bērniem.

Agresivitāte rotaļās visbiežāk izpaužas kliegšanā uz citiem bērniem, iesist par nepakļaušanos un par to neuzņemtās atbildību.

Zēnam piemīt viens no nervoziem paradumiem – matu virpināšana. Bērna sliktajai uzvedībai vienmēr ir apzināti un neapzināti mērķi. Ralfs cenšas būt uzmanības centrā. Bieži izrīko pārējos, lai nokļūtu līdera lomā.

Ralfs noklausoties pasakas dzīvo līdzī varoņiem. Kaut arī zēnam ir agresijas pazīmes, viņš ir ļoti žēlsirdīgs, jūt līdzī, ja kāds bērns raud, cenšas nomierināt.

Zēns visbiežāk ir iniciators kādām izdarībām, viņš ir mērķtiecīgs – cenšas sasniegt izvēlēto mērķi. Zēns ir neatkarīgs, maz ietekmējams no vienaudžiem, bet ne vienmēr ir savaldīgs.

Laiks rotaļai.

Skolotāja ienākot grupā sasveicinās ar bērniem un izsaka vēlēšanos ar viņiem parotaļāties. Uz ko bērni ar lielāko prieku pieņem skolotājas piedāvājumu. Skolotāja iztaujā bērnus par to vai viņi ir kādreiz braukuši ekskursijā uz kādu vietu, kur viņiem visu pastāsta un parāda. Daži atbild, ka ir, daži nav. Skolotāja lūdz Ralfam pastāstīt par visu to, ko, viņaprāt, interesantu var atrast grupiņā. Zēns pirmajā brīdī apmulst, bet apskatījies sev apkārt aicina skolotāju pievērst uzmanību no klučiem uzceltai mājai. Ralfs pastāsta, ka māju ir uzcēlis pats un tā grupā esot pati „foršākā vieta”. Bērni nu visi grib parādīt savas mīļākās vietiņas, bet skolotāja lūdz runāt tikai pa vienam, jo uz visām pusēm vienlaicīgi tāpat nevar paskatīties.. Kādam tas izdodas, bet kādam ne visai. Pāvels skolotājai nodemonstrē savus karavīriņus, kas no mājām paņēmušies līdzī. Skolotāja izrāda interesi arī par citām grupas vietām un lūdz bērnus „sēsties fantāziju autobusā” un doties uz nākošo grupas telpu. Sākumā autobusa šoferis ir skolotāja, bet vēlāk lūdz Karīnu pastāstīt par guļamistabu un stūri nodod viņas ziņā. Meitene parāda „mīļmantiņu” grozu un arī savu gultiņu. Un tad arī katrs bērniņš parādīja savu gultiņu. Izņemot Pāvelu. Lai arī viņš vairs nerotaļājās viens, bet vēroja skolotājas un bērnu sarunas, un darbības. Skolotāja arī viņam pajautāja, kur ir viņa gultiņa. Pāvels lēnām un bez steigas parādīja savu gultiņu. Skolotāja rosina bērnus ieņemt vietas autobusā un doties tālāk. Pa ceļam no guļamistabas uz vannas istabu jautā bērniem vai viņi zina kā sauc to cilvēku, kurš vada ekskursiju kā to tagad dara viņi? Bērni vienā balsī atbild, ka nē. Un skolotāja paskaidro, ka tas ir – gids. Bērniem vārds šķiet svešs, citam ļoti smieklīgs. Pāvels izsmejošā tonī uz Karīnu rādot ar pirkstu saka: „Gids, gids”. Skolotāja jautā Pāvelam, vai viņš zina, ko tas vārds nozīmē un vai viņš dzirdēja, ko viņa stāstīja. Bet Pāvels apmulsa un atbilde nesekoja. Vannas istabā skolotāja izsaka vēlmi, ka izvēlēties gidu, kurš pastāstīs par vannas istabā noderīgām lietām. Bērni ar nepacietību gaida, cits lec skolotājai gandrīz virsū un kliedz: ”Es, es!” Skolotāja izvēlējās Endiju. Lai arī Endijs arī ļoti aktīvi izrādīja vēlmi ko pastāstīt, tad tagad viņš nestāsta neko. Stāvēja, košļāja sava krekliņa apakšējo malu un visbeidzot skolotājas un citu bērnu mudināts parādīja, kur ir viņa divielītis, kādā krāsā zobu birste. Tad arī Pāvels piesteidzās pie sava trauciņa ar zobu birsti un lielījās, ka viņam ir tāda birstīte kā nevienam grupiņā (koši zila ar „spaidermenu”). Skolotāja atzina birstīti par skaistu, bet sarkanās krāsas birstīte viņai patīkot labāk. Skolotāja vēl grib apskatīties, kur katram bērnam ir skapītis. Un visi bērni ātri sēdās autobusā, lai dotos uz koridoru to parādīt. Skolotāja apskatījusi krāsainos skapītšus, saka lielu paldies par ekskursiju un, ka bija liels prieks ar bērniem pabūt kopā. Tagad skolotāja, kad nāks vēl pie jums rotaļāties zinās kur ko var atrast. Skolotāja solījās atnākt vēl citu dienu un parotaļāties ar klučiem.

Nākošā reizē skolotāju jau bērni sagaidīja ar lielām ovācijām. Ralfs kā vienmēr rotaļājās ar klučiem, Pāvels klīda pa grupu un nedarīja neko, Karīna ar puīšiem „brauca” ar mašīnām pa grupu (vieni, kas pārkāpj noteikumus, otri policisti, kas tos ņer.), Endijs savukārt sēž pie galda un krāso krāsojamo grāmatiņu. Citi bērni gribēja paskatīties, ko viņš tur krāso, bet Endijs viņus visus grūda prom(šķiet ir par kaut ko apvainojies uz visiem).

Skolotāja apsēžas rotaļu stūrīti pie klučiem un lūdz Ralfa atļauju arī uzcelt kādu māju. Ralfs ar lielāko prieku atļauj. Skolotāja ierosina uzaicināt arī citus bērnus un kopīgi uzcelt veselu ciematu. Visi bērni saskrien pie klučiem un sāk celt mājas, veikalus un kafejnīcas. Brīdī, kad sākas strīds starp Karīnu un Ralfu par to, kurus klučus ņems Karīna un kurus Ralfs, skolotāja iejaucās un ieteica bērniem ņemt katram savas krāsas klučus(Ralfam tikai zaļos un Karīnai tikai zilos). Tā arī ciemats izskatīsies skaistāks un krāsaināks. Pāvela celtniecības darbus visu laiku pavadīja kāds necenzēts vārds, bet skolotāja katru reizi jautāja: ”Ko tas vai cits vārds nozīmē”. Pāvels nevar vai negrib atbildēt un skolotāja lūdz mūsu ciematiņa tādus vārdus neizmanto. Lai gan vēlāk viņš lepni paziņoja, ka viņa māja ir vis lielākā un skaistākā. Kādu laiku visi bērni skaisti sadarbojās, kas pieveda ar mašīnām celtniecības materiālus, kas cēla mājas un strādāja uz ceļamkrāna. Bet darbi drīz tuvojās nobeigumam, kad skolotāja ierosināja taisīt mēbeles mājām un veikaliem un rotaļa turpinājās ar jaunu sparū. Kad tika pabeigta kafejnīcas būve, kuru cēla skolotāja. Viņa visus bērnus aicināja uz pusdienām. Tikai ar vienu norunu, ka viņi palīdzēs uzklāt galdu. Tika ievēroti visi pieklājības noteikumi – sveicināties, teikt lūdzu un paldies, kā arī servēt galdu, tā lai būtu skaisti un visiem pietiktu vieta. Kad rotaļāšanās bija jābeidz. Skolotāja pirmā ierosināja visu salikt vietās, ko bērni arī labprāt izdarīja.

Tēma par ciemošanos un brokastu, pusdienu vai vakariņu taisīšanu turpinājās arī citās skolotājas ciemošanās reizēs. Pievēršot lielāku uzmanību tieši tiem četriem bērniem. Pārliko kliegšanu skolotāja mēģināja mazināt ar dažādiem rotaļas noteikumiem – runāt tikai dziedot, ārā ir nakts un mums vajadzētu runāt čukstus, lai visus nepamodinātu, nerunāt nemaz un visu mēģināt parādīt ar žestiem(tas bērniem patika vis labāk).

Grūstīšanos un kaušanos aizvietot ar aktīvu darbošanos, darbību maiņu un pienākumu sadali.

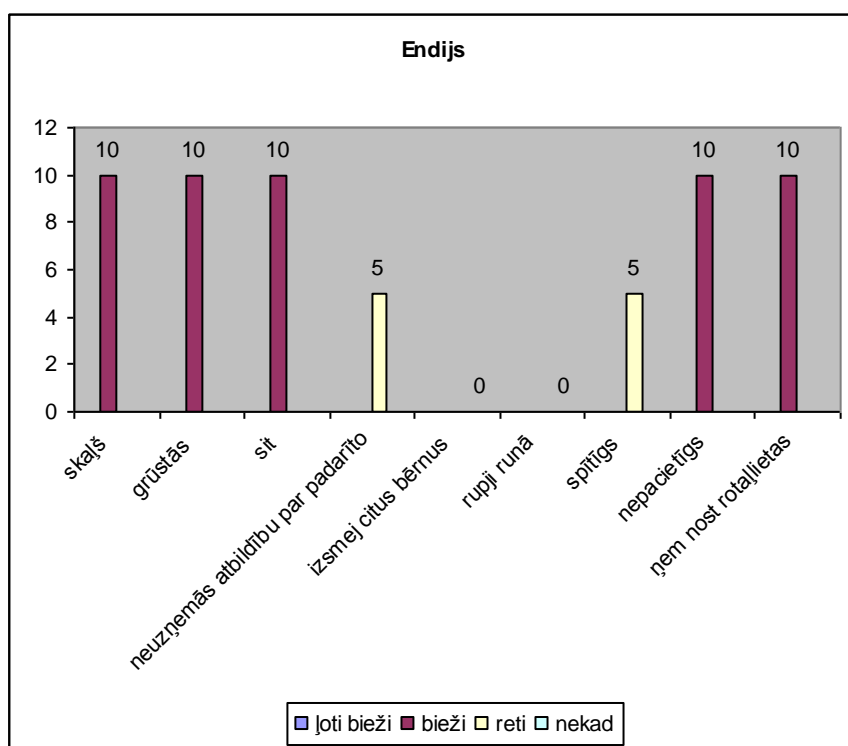
Par izsmiešanu un apsūkāšanu skolotāja bērniem rādīja leļļu teātri par divām lellītēm no kurām viena visu laiku apsūkāja otru un cik ļoti lellīte to pārdzīvoja. Pēc kā sekoja izlīgšana un svētku kūkas ēšana.

Ar rupjo runāšanu skolotājai gāja vis grūtāk. Neglītie vārdiņi rimās tikai uz brīdi pēc lūguma tos izskaidrot un vairs nelietot.

Bērni nobeigumā jau zināja, kādi ir šīs skolotājas rotaļāšanās noteikumi un centās tos ievērot. Neiztikt arī bez strīdiem un pārpratumiem. Aktīvā rotaļāšanās pagāja trīs ar pusi mēneši un skolotāja var veikt otro pētījuma posmu.

Pētījuma otrā posma rezultāti aprīlī (Skatīt attēlos 14 - 17).

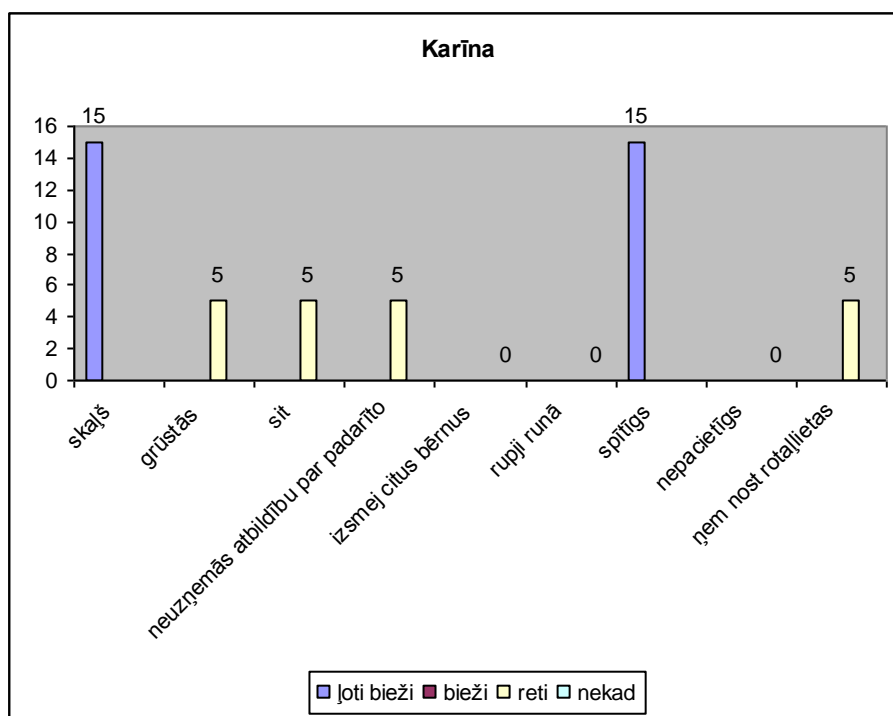
14. attēls Endijam konstatētās izmaiņas uzvedībā.

Izvērtējot respondentu viedokļus un novērojot zēnu autore secina, ka Endijs cenšas pārāk skaļi neizpaust savas negatīvās emocijas. Mēdz pagrūs bērnus bez iemesla. Lēnām mācās risināt konfliktus sarunājoties nevis sitot. Ļoti reti, bet mēdz neuzņemties atbildību par salauztu rotaļlietu vai spēli. Spītība izpaužas tikai sava mērķa sasniegšanai, lai arī dažreiz mērķis nav diez ko pozitīvs. Savu kārtu sagaidīt diemžēl var ne vienmēr. Rotaļlietas ņem nost citiem bērniem un retumis, bet tomēr atceras pajautāt vai drīkst paņemt.

Grupas skolotāja novērojusi, ka Endijs kļūst savāktāks neilgu laiku. Bet vēlāk aizmirstās visi noteikumi un ieteikumi saistībā ar draudzīgāku un mierīgāku rotaļāšanos.

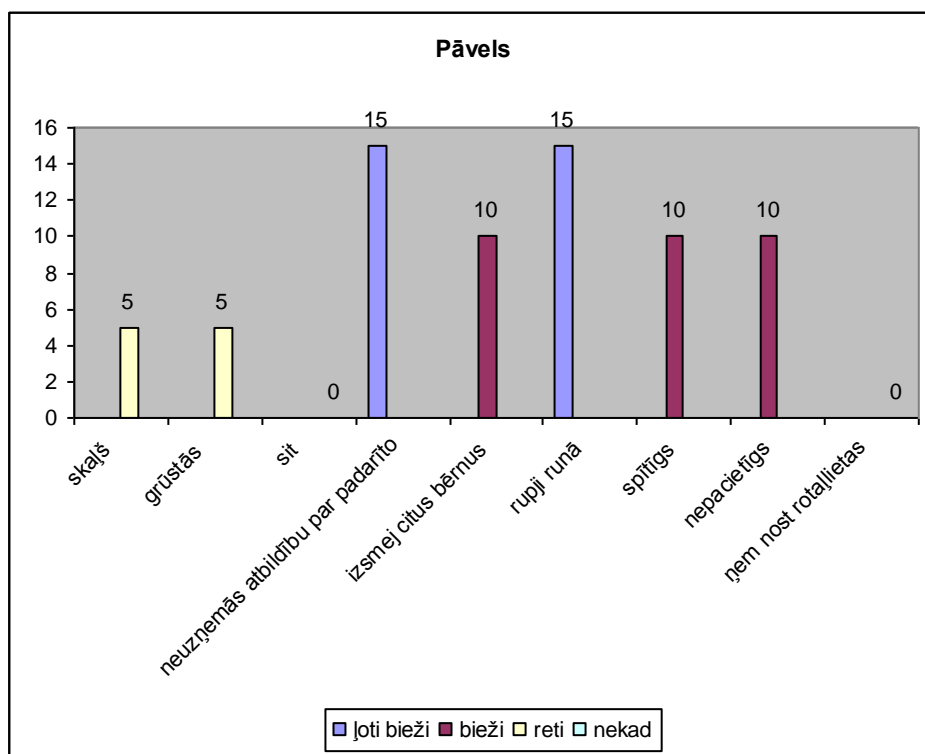
15. attēls Karīnai konstatētās izmaiņas uzvedībā.

Analizējot respondentu viedokļus un novērojot meiteni autore secina, ka Karīna savās rotaļās ar savu skaļo balsi traucē biedriem rotaļāties. Mēdz pagrūst malā bērnu, kurš viņai stāv ceļā. Konflikta situācijās izvēlas saukt palīgā skolotāju nevis sist, bet reizēm vēl gadās. Dažreiz negrib atzīt savu vainu kādā pārkāpumā. Rupjos vārdus, gan vairs nedzird nemaz no Karīnas puses. Spītība nav mazinājusies, ja ieņem galvā kaut ko, tad tas ir arī jāizdara, ja nē, tad par spīti nedara neko. Katru reizi, ja kārotā rotaļlieta ir citam bērnam, lūdz atļauju ar to spēlēties.

Grupas skolotāja novēro, ka Karīna par savu uzvedību ļoti piedomā. Viņa ne tikai cenšas pati ievērot spēles noteikumus, bet arī aizrāda citiem bērniem. Un spītība nemaz nav sliktā rakstura īpašība, ja to novirza pareizā virzienā, kā, piemēram, augstu mērķu sasniegšanā.

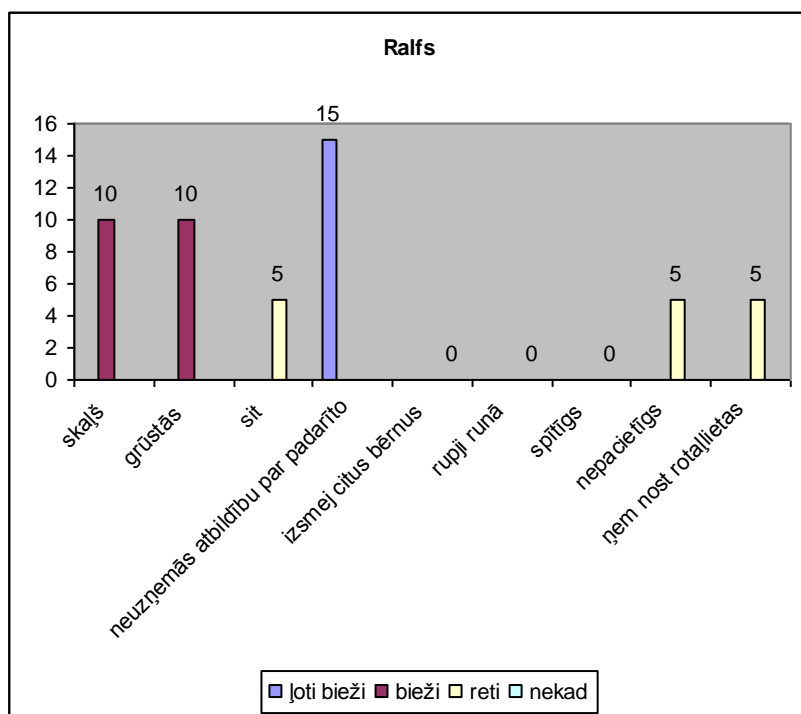
16. attēls Pāvelam konstatētās izmaiņas uzvedībā.

Analizējot respondentu viedokļus un novērojot Pāvelu autore secina, ka zēns mācās regulēt savu balsis stiprumu rotaļājoties. Ļoti reti pagrūž bērnus bez redzama iemesla. Iepriekš Pāvels mēdza savus konfliktus risināt ar dūru palīdzību, bet nu dūres netiek laistas lietā nemaz. Rotaļlietas tiek lauztas, varbūt ne ar nodomu, bet atzīties tomēr nesaņem. Nedaudz pierimušas izsmejošās piezīmes par citiem bērniem un arī apkārt esošiem pieaugušajiem. Rupjos vārdus nav izdevies izskaust nemaz, jo ģimenē tie tiek runāti visu laiku. Cenšas gaidīt savu kārtu sarunā, bet ne vienmēr sanāk to izdarīt.

Grupas skolotāja novēro, ka Pāvels cenšas uzvesties labāk un būt paklausīgāks un mīļāks pret apkārtējiem, bet bieži šķiet, ka viņam pietrūkst gribasspēka vai pacietības mainīt sevi. Viņam šķiet vieglāk pateikt kaut ko rupju nevis izrunāties vai neatbildēt labāk neko.

17. attēls Ralfa konstatētās izmaiņas uzvedībā.

Izvērtējot respondentu viedokļus un novērojot zēnu autore secina, ka Ralfs mācās savaldīt savu skaļo balsi. Vēl joprojām mēdz pagrūst citus bērnus, kas gadās viņam ceļā. Kaušanos gan aizstājis gandrīz vienmēr mēģinot runāt. Neuzņemas atbildību par sagrautām citu bērnu uzceltajām mājiņām. Dažreiz nevar sagaidīt savu kārtu un mēģina atņemt gribēto rotaļlietu.

Grupā skolotāja novēro, ka Ralfs ļoti cenšas, bet apņemšanās ātri noplok pie pirmajām konfliktsituācijām ar vienaudžiem.

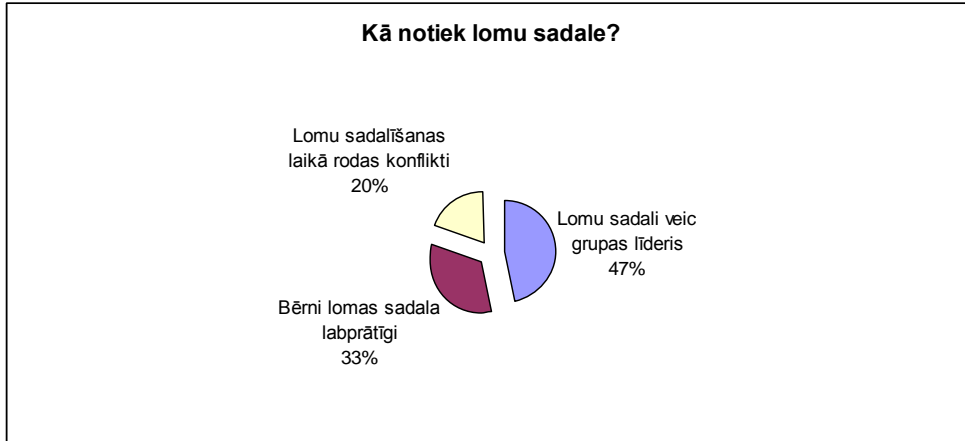
Secinājums.

Jaunās pārmaiņas ar pieaugušā iesaistīšanos rotaļās šķiet bērniem ļoti patīk. Viņiem ļoti patīk, ka ar viņiem kopā rotaļājas pieaugušais. Šie bērni nav pieraduši ikdienā, ka skolotāja ar viņiem rotaļājas. Parasti rotaļas notiek tikai bērnu starpā. Bērni rotaļājas kā māk un virza sižetu tikai sev zināmā un izvēlēta virzienā. Tāpēc bērni jūtās kā aizraujošā piedzīvojumā, kuru nedrīkst palaist garām. Pirmajā veiktajā pētījumā bērni nezināja, ka viņus vēro. Bet otrajā reizē, viņi bija pieņēmuši skolotājas noteikumus, zināja kam viņa pievērs lielu uzmanību viņu uzvedībā un arī bez iesaistīšanās rotaļā centās ievērot tos pašus noteikumus, kā skolotājas vadībā. Krasas izmaiņas bērnu uzvedībā nav notikušas, jo lai sasniegtu labākus rezultātus ar bērniem ir jārotaļājas katru dienu ilgākā laika periodā.

Skolotāju viedokļu noskaidrošana

Skolotāju viedokļu noteikšanai pirmsskolas izglītības iestādē tika veikta skolotāju un viņu palīgu anketēšana par to, kādas ir bērnu savstarpējās attiecības sižetu lomu rotaļās. Rezultātus apkopojot diagrammās (Skatīt attēlus 18 - 22).

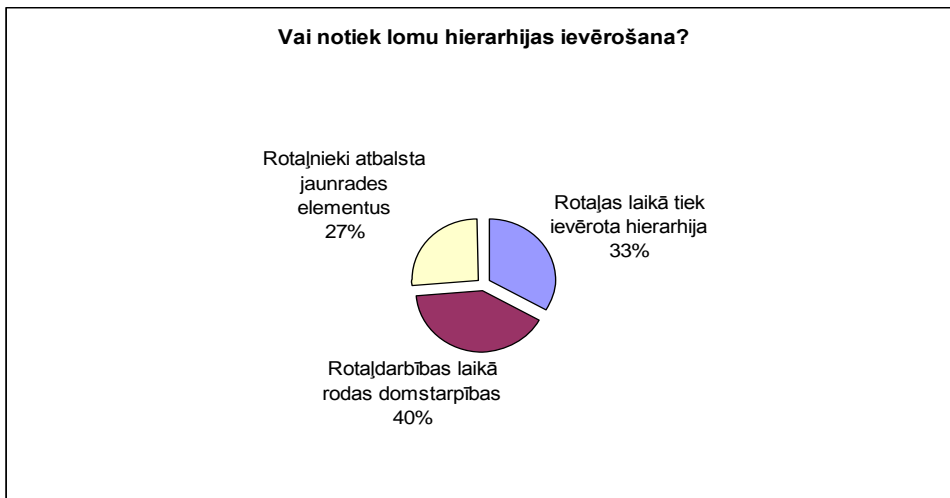
18. attēls kā notiek lomu sadale.

Lomu sadali vis biežāk veic grupas līderis, kurš ir katrā grupā.

Tie bērni ir aktīvāki un uzņemas vadošo lomu.

19. attēls Vai notiek lomu hierarhijas ievērošana.

Sakarā ar to, ka grupā mēdz būt vairāki līderi, lomu sadalē rodas domstarpības.

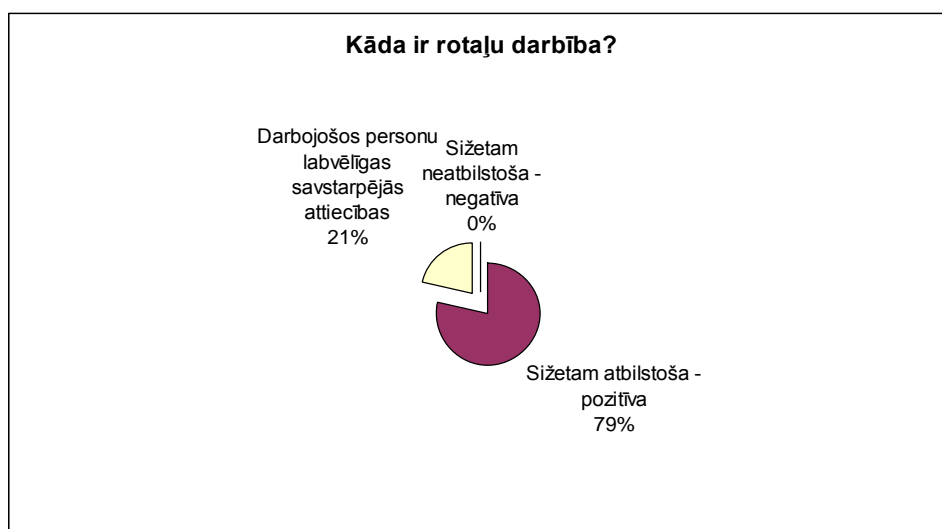
Bērni vēl nemāk tik labi rast kompromisu un rodas strīds.

20. attēls Kādas ir bērnu savstarpējās attiecības rotaļas laikā.

Visbiežāk lomas interpretē atbilstoši noteikumiem un uzvedības normu neievērošana netiek novērota.

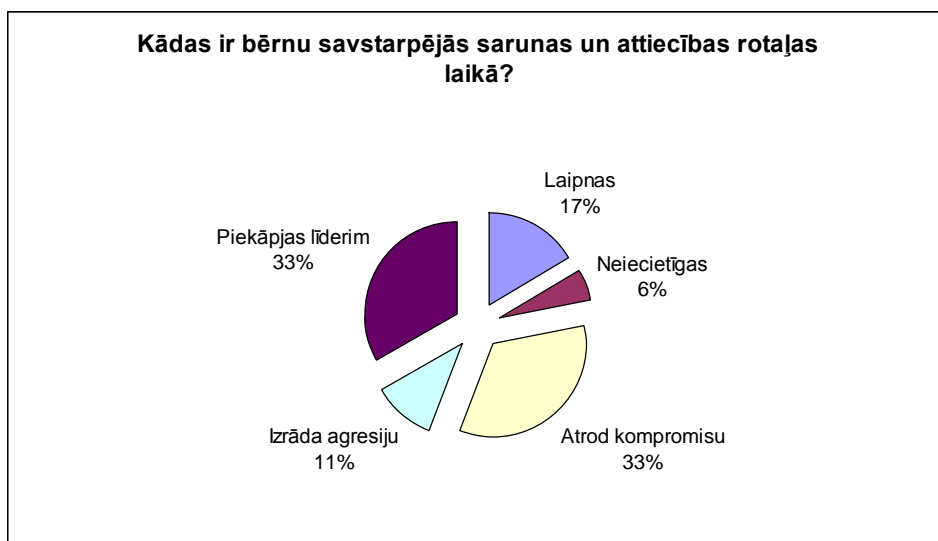
21. attēls Kāda ir rotaļu darbība.

Rotaļu darbība pārsvarā ir sižetam atbilstoša un pozitīvi vērsta.

Rotaļu procesā bērns iepazīst savu individualitāti un izmēģina lomas, kādas spēlēs nākotnē. Caur aktīvām rotaļām bērns trenē savu ķermeni, attīsta dažādas iemaņas un pauž emocijas.

22. attēls *Kādas ir bērnu savstarpējās sarunas un attiecības rotaļas laikā.*

Ņemot vērā, ka grupā ir līderi, bērni rotaļas laikā piekāpjas līderim un seko viņa rotaļas izvēlei, bet tik pat bērnu spēj rast kompromisu dažādās dzīves situācijās.

Secinājumi

Apkopojot skolotāju un skolotāju palīgu atbilžu rezultātus var secināt, ka:

- Vidējais pirmsskolas izglītības iestādes rādītājs ir labs.
- 47% lomu sadali veic grupas līderis.
- 40% rotaļāšanās laikā rodas domstarpības.
- 79% bērni lomas interpretē atbilstoši noteikumiem.
- 79% sižets rotaļām visbiežāk ir pozitīvs.
- 33% konflikta situācijās visbiežāk atrod kompromisu vai arī piekāpjas līderim.

2.2. Ieteikumi pirmsskolas izglītības iestāžu skolotājiem par vardarbības mazināšanas iespējām sižetu lomu rotaļās

Rotaļa ir vērtība bērnam un pieaugušajam. Ja bērnam tas ir radīšanas prieks, vajadzība, tad pieaugušajam tas ir līdzeklis, kas bērnu netieši māca un kur bērns pats mācās. Bērnam vajadzētu radīt atbilstošu vidi. Tam nepieciešams, lai:

- Pirmsskolas izglītības iestādē valdītu labvēlīga, rosinoša atmosfēra;
- Bērniem būtu brīvi pieejami, aizsniedzami visi rotaļu materiāli, rotaļlietas;
- Nedzirdētu aizliegumus: „neaiztiek, nesajauc!”
- Katru brīvo brīdi, kad bērns vēlas, viņš varētu rotaļāties – vienalga, vai tas ir divgadīgs vai sešgadīgs bērns, jo tas māca sevi „aizņemt”.

Šīs emocionālās un sociālās kompetences ir nepieciešamas pirmsskolas izglītības skolotājam, lai sekmīgi risinātu sadarbību ar bērniem dažādās aktivitātēs, īpaši radošās rotaļās:

- Pašapziņa – savu emociju apzināšanās, sevis saprašana, savu spēju reālistiska novērtēšana, pašpaļāvības izjūta;
- Pašregulācija – savu emociju pārvaldīšana tā, lai tās atvieglotu, nevis traucētu veicamo uzdevuma izpildi;
- Motivācija – savas rīcības motivēšana, impulsivitātes apvaldīšana, spēja mērķtiecīgi darboties;
- Empātija – citu cilvēku jūtu izprašana, spēja iejusties viņu domāšanā, labu attiecību veidošana ar citiem cilvēkiem;
- Sociālās prasmes – laba emociju pārvaldīšana attiecībās un sociālo situāciju izpratne, šo prasmju izmantošana, lai risinātu konfliktus, kā arī darbotos komandā.

Secinājumi

1. Veicot pedagoģijas un psiholoģijas zinātnieku atziņu analīzi par vardarbības veidiem secinu, ka katram indivīdam ir savs redzējums par problēmu un nav vienotu problēmas risinājumu.
2. Veicot pedagoģisko vērojumu vardarbības konstatēšanai četrgadīgu bērnu starpā sižetu lomu rotaļu laikā secinu, ka ir neliela daļa bērnu, kuriem tiek novērotas vardarbīgas izpausmes.
3. Izvirzītā hipotēze, ka vardarbība četrgadīgiem bērniem mazināsies ja:
 - pirmsskolas izglītības skolotāji būs informēti par sociālo situāciju ģimenē,
 - tiks noskaidrotas pirmsskolas izglītības bērnu savstarpējās attiecībasir pierādīta daļēji, jo pilnīgākai rezultātu sasniegšanai ir nepieciešams ilgstošāks laika periods.

Izmantotās literatūras u. c. avotu saraksts

1. Ādlers, A. (2001) *Individuālpsiholoģija skolā*. Zvaigzne ABC, 176 lpp.
2. Baļčūne L. (2003/1) *Lai vecāki gribētu pie mums nākt*. Sākums, Nr. , 39 lpp.
3. Dzintere, D. (1976) *Pirmsskolas vecuma bērnu sižeta – lomu rotaļa kā darbība*. Rīga,
4. Dzintere, D. (1984) *Rotaļa un darbs bērnudārzā*. Zvaigzne, 99 lpp.
5. Dzintere, D., Boša, R. (1997) *Rotaļspēles*. Rīga, 82 lpp. 61 lpp.
6. Dzintere, D., Stangaine, I. (2005) *Rotaļa bērnu dzīvesveids*. Raka, 181 lpp.
7. Dzintere, D., Stangaine, I. (2007) *Rotaļa – bērna dzīves prasmju sekmētāja*. Raka, 304 lpp.
8. Eglāja, I. *Vardarbība – emocionālā vardarbība pret bērnu* www.calis.lv
(Skatīts 28.02.2009.)
9. Eriksons, E. H. (1998) *Identitāte: jaunība un krīze*. Rīga Jumava, 271 lpp.
10. Ferrom, C. *Child abuse review*. ephost@epnet.com (Skatīts 07.05.2009.)
11. Gadamers, H. S. (2002) *Skaistā aktualitāte. Māksla kā spēle, simbols un svētki*. Zvaigzne ABC, 128 lpp.
12. Geidzs, N. L., Berliners D. C. (1999). *Pedagoģiskā psiholoģija*. Zvaigzne ABC, 662 lpp.
13. Golubina, V. (2007) *Pirmsskolas pedagoga grāmata*. Rīga, 308 lpp.
14. Grejs, Dž. (2001) *Bērns ir no debesīm*. Jumava, 332 lpp.
15. <http://psycnet.apa.org> (skatīts 25.10.2011.)
16. <http://lv.wikipedia.org/wiki/līderis> (skatīts 1.11.2011)
17. K. Heather (Nov/Dec 2000) *Child Abuse Review.*, Vol. 9 Issue 6, p.416 – 426, 11p
18. Kājiņa, D., Aunīte I. (2006) *Kā izprast savu bērnu*. Pētergailis, 101 lpp.
19. Keating, H. *Violence in kindergarden*. www.
20. Kempbels, R. (1998) *Kā patiesi mīlēt savu bērnu*. Rīga: SIA „Amnis”, 129 lpp.
21. Kolmens, P. (2004) *Kā runāt ar bērnu problēmu situācijās*. AVOTS, 530 lpp.
22. Korčaks, J. (1986) *Kā mīlēt bērnu*. Rīga Zvaigzne, 262 lpp *Latvijas masu mediji bērniem: nevardarbības neiespējamība?* (1998). Rakstu krājums; Rīga, 43 lpp.
23. Krasnā A (2008/1) *Bērna emocionālā audzināšana agrīnajā un pirmsskolas vecumā. Psiholoģijas pasaule*. 42 lpp.
24. Lieģeniece, D. (1992) *Bērns - pasaulē, pasaule bērņā*. Zvaigzne, 134 lpp.
25. Ļutova, E. K., Moņina, G. B. (2009/1) *Pasaku terapija agresivitātes mazināšanai bērniem pirmsskolas vecumā. Psiholoģijas pasaule*, 52 lpp.

26. Maslovs, A. H. (1943) *A Theory of human motivation*, *Psychological Review* 50:370 – 396
27. Pečernikova, I. (1960) *Pamudinājumi un sodi bērnu audzināšanā ģimenē*. Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 85 lpp.
28. Piaže, Ž. (2002) *Bērna intelektuālā attīstība*. Rīga Pētergailis, 318 lpp.
29. Plaude, A. (2004/5) Robeža, līdz kurai atļauts iet. *Sākums*, 37 lpp.
30. Psiholoģijas vārdnīca (1999). Rīga, 157 lpp.
31. Pupiņa, A., Pupiņš, M., Škute, A. (1999) *Tavai drošībai*. Zvaigzne ABC, 110 lpp.
32. Rimma, S. (2000) *Sekmīgas mācīšanās noslēpumi*. Jumava, 374 lpp.
33. Rokasgrāmata skolotājiem (2003) *Es gribu iet skolā*. Rīga, 191 lpp.
34. Romenkova, V. (1999) *Rotaļu attīstība*. Vārti, 47 lpp.
35. Skola visiem (2002) *Skolu atbalsta centrs*, 391 lpp.
36. Smita, H. (2001) *Vai tavš bērns ir laimīgs?*. Rīga: Kontinents, 316 lpp.
37. Soltere, A. (2007) *Varmākas, pedofili, izvarotāji un citi*. Adria, 263 lpp.
38. Spivakovska, A. (1989) *Vecāki un bērni*. Rīga: „Zvaigzne”, 131 lpp.
39. Strauta, A. (2000) *Rokasgrāmata*. metodiskais līdzeklis; Rīga, 41 lpp.
40. Students, J. A. (1935) *Pusaudža un jaunieša psiholoģija*. Autora Izdevumā, 735 lpp.
41. Svence, G. (1999) *Attīstības psiholoģija*. Zvaigzne ABC, 158 lpp.
42. Špalleka, R. (2002) *Māmiņ, vai tu mani mīli?*. Aurora, 192 lpp.
43. Špona, A. (2006) *Audzināšanas process teorijā un praksē. 2. papildinātais izdevums*. Rīga: Raka, 211 lpp.
44. Ukstiņa, R. (1997) *Matemātisko priekšstatu veidošana pirmsskolas vidējā vecuma bērniem*. Aiespieddaļa, 90 lpp.
45. Ušinskis, K. (1980) *Pedagoģisko rakstu izlase*. Zvaigzne, 229 lpp.
46. Vardarbība pret bērnu (1997) Valsts cilvēktiesību birojs, 24 lpp.
47. Vecgrāve, A. (1996) *Kā man saprast savu bērnu*. Zvaigzne ABC, 187 lpp.
48. Vidavska Rusnaka T. (2000/1) Bērna seksuālā izmantošana: situācijas sekas. *Pirmsskolas izglītība*, 44 lpp.
49. Vikofs, Dž., Anela, B. (1998) *Disciplīna bez uzklīdzieniem un pļaukām*. Krauklītis, 146 lpp.
50. www.delfi.lv/news/comment (skatīts 1.11.2011)
51. www.mara.lv (skatīts 1.11.2011)
52. Zelmenis, V. (1981) *Pedagoģija ģimenē*. Zvaigzne, 120 lpp.
53. Подъяков, Н. Н. Михайленко, Н. Я. (1987) *Проблемы дошкольной игры психологопедагогический аспект*. 190 с.

- 54.Пантина, Н. С. (1996) *Становление интеллекта в дошкольном детстве*. Рооспэн
- 55.Михайленко, Н. Я., Короткова, Н. А. (2001) *Как играть с ребенком., Академический проектю*
- 56.Смирнова, Е. О., Хузеева, Т. Р. (2002) *Психологические особенности и варианты детской агрессивности // Вопросы психологии – Н 1*
- 57.Жуковская Р. (1963) *Воспитание ребенка в игре.*, Академия педагогических наук РСФСР

Pielikumi

Pielikums Nr. 14

Anketa

Pirmsskolas skolotājām un skolotāju palīgiem par bērnu attiecībām sižeta lomu rotaļās.

1. Kā notiek lomu sadale?

- Lomu sadali veic grupas līderis
- Bērni lomas sadala labprātīgi
- Lomu sadalīšanas laikā rodas konflikti

2. Vai notiek lomu hierarhijas ievērošana?

- Rotaļas laikā tiek ievērota hierarhija
- Rotaļdarbības laikā rodas domstarpības
- Rotaļnieki atbalsta jaunrades elementus

3. Kādas ir bērnu savstarpējās attiecības rotaļā?

- Lomas interpretē atbilstoši noteikumiem
- Negatīvu rakstura iezīmju atklāšana rotaļas laikā
- Kulturālas uzvedības normu neievērošana

4. Kāda ir rotaļu darbība?

- Sižetam neatbilstoša – negatīva
- Sižetam atbilstoša – pozitīva
- Darbojošos personu labvēlīgas savstarpējās attiecības

5. Kādas ir bērnu savstarpējās sarunas un attiecības rotaļas laikā?

- Laipnas
- Neiecietīgas
- Atrod kompromisu
- Izrāda agresiju
- Piekāpjas līderim

Bērnu vecums _____

Pielikums Nr. 15

Intervijas jautājumi pirmsskolas izglītības iestādes skolotājām četru un piecgadīgu bērnu grupā.

1. Bērna vārds.
2. Bērna pilns vecums.
3. Cik bērnu ģimenē?
4. Vai dzīvo kopā ar abiem vecākiem? Ja nē, tad ar kuru no viņiem.
5. Vai dzīvo kopā ar vecvecākiem?
6. Kāds ir ģimenes vispārējais stāvoklis?
7. No cik gadiem bērns apmeklē pirmsskolas izglītības iestādi?
8. Kāds bērns no rītiem ierodas bērnudārzā? (Tīri apģērbts, sasukāts, smaidīgs u. c.)
9. Kādas skolotājas prāt ir negatīvās bērna iezīmes?
10. Kas bērnam padodas vis labāk, ar ko aizraujas un par ko interesējas?

IZZIŅA PAR AIZSTĀVĒŠANU

Bakalaura darbs izstrādāts

RPIVA Pedagoģijas fakultātē/ Kuldīgas nodaļā
(fakultāte / nodaļa)

Ar savu parakstu apliecinu, ka darbs izstrādāts patstāvīgi.

Darba autors Inga Rēdele
(vārds, uzvārds, paraksts)

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai.

Darba zinātniskais vadītājs Profesore Dr., Paed. Maruta Sīle
(akadēmiskais amats, zinātniskais grāds, vārds, uzvārds, paraksts)

Bakalaura darbs / diplomdarbs / kvalifikācijas darbs aizstāvēts

Pārbaudījuma komisijas 20__gada _____

sēdē, protokola Nr. _____, vērtējums
_____(_____)

Valsts pārbaudījuma komisijas priekšsēdētājs

(akadēmiskais amats, zinātniskais grāds, vārds, uzvārds, paraksts)